

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR PATAI JÓZSEF * XXVIII. ÉVFOLYAM, 1938 ÁPRILIS

PATAI JÓZSEF: A SZABADSÁG ÜNNEPE

közeledik és köszönt a régi meghittséggel, az ősi meleg Hagadával és Hallelujával, keletlen kenyérrel és keserű gyökérrel, fűszeres keverékkel és Illés próféta serlegével. Van-e okunk, hogy ne fogadjuk a Vendéget tárt szívvel, nyitott ajtókkal és nyílt lélekkel, mint ahogy apáink tették sokkal sujtottabb időkben? Van-e okunk és ha van is, nem kell-e elfojtanunk magunkban, hogy gondoktól, aggodásoktól teljesen felszabadult lelkülettel induljunk az Ünnepe elébe, magasra emelve az ősi áldozatokat idéző tálat: „Ilyen volt az inség kenyere, mit apáink ettek...” És magasra emelve a serleget idézvé az isteni Igéretet, mely „ört állt apáink mellett és mellettünk...”

A Szabadság ünnepét a zsidóság sok évezredes történelmének keresztül nem győzelmek felsorolásával, nem fegyverek csörgetésével ülte meg, hanem a Szabadság eszméjének tanításával. Ebbe mélyedtek el egész éjszakán át a bölcsék, míg jöttek tanítványaik és szóltak: Mestereink, itt a hajnalhasadás zsoldárzengésének ideje...

Hittel és bizakodással ültek az ünnepi asztalhoz abban az imás tudatban, hogy „nem csak egy ember állott fel ellenünk, hogy elpusztítson minket, hanem minden korban, nemzedékben felkeltek ellenünk, hogy kiirtsanak bennünket, de az Örökkévaló mindig kimentett a kezükből...” Sötétebb, viharosabb, veszedelmesebb korokban mondták ezt őseink, átérzve a szavaknak teljes történelmi súlyát. Kiveszett-e szí-

vünkből a hit, mely vitt bennünket mindig a megújulás reményével „szolgaságból szabadságba, bánatból örömbé, gyászból ünnepre, éji homályból nagy világosságra, megalázottságból megváltásra?...”

Fájdalom, sokan, oh nagyon sokan, nem értik már a szavakat, miket a Szabadság Ünnepe héber Hagadája zeng felénk. Elhagyták, sőt eltaszították, mert azt hitték elbizakodottságukban, nincs többé szükség ódon igékre, ősi erőforrásokra. De a melódia talán ezekbe is vissza-visszacseng és ha az idők vihara felcibálja tudatuk alól, ünnepi örömet és megnyugvást hozhat nekik is az ősi dal, mely szabadságról, megváltásról, megújulásról, újjáépülésről zeng a szívekbe és megtölti hittel, reménnyel, bizakodással...

Ősi melódiák bősége bugyog felénk a Szabadság ünnepének hagyományos napjaiból és éjszakáiból. A nappalokból, miket az Írás „böecem hajóm”, nap teljének jelöl és az éjjelekből, miket a költő „lél simurim”, megóvás éjének mond. Felénk zengenek a melódiák a hajnalokból és az alkonyokból, mik mindig váltakoztak és váltakoznak örök időken át. *Pészach*. „Átlépni.” Átlépni az eseményeken, mik múlandók és változók és gondolni arra, ami maradandó és örökkévaló. *Pészach*-ünnepet ültek őseink nemcsak Micrajimban, hanem a szétszórtság minden világrészében. és ha itt vagy ott reánehezdedt a Szabadság ünnepére a megalázás felhője, mindig hittek abban, hogy felragyog *Pészach leathid*, a Jövendő *Pészach*, a tiszta emberség ünnepe.

Olasz fayence szédertál 1700 körül — Dr Friedmann Ignác műgyűjteményéből

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

Régi francia szédertál

Holicsi fűszertartó (Beszomim), 1700 körül

Régi Herendi szédertál

*Barokk ezüst szédertál a Peszach figuráival, az egyiptomi rabszolgaság szimbolumaival (1780)
Dr. Friedmann Ignác műgyűjteményéből*

Tubákszelenca elefántcsontból Noé bárkájával és olajágot vivő galambbal, pozsonyi, 1800 körül

Peszachi tubákszelenca az egyiptomi kivonulással, olasz, 1700 körül

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

DR. ROTH EMIL: EREC JISZRAEL AJÁNDÉKA

A győri főrabbi ünnepi beszéde a Pro Palesztina Szövetség közgyűlésén

Erec Jiszraelben páratlan építőmunka folyik. Sehol a történelemben ehhez hasonló még nem volt. Egy nép összegyűjti szétszórtjait, idealista ifjúságát, üldözöttjeit és békés eszközökkel új országot teremt. Nagyszerű ez, mint emberi cselekedet, mint szociális segítőmunka. Csodálatunkat és a világ elismerését vívja ki, mert a feltételek, amelyek között ez az építés folyik, már önmagukban is egyedülállók. Az építők mögött nincs nagyhatalom. Kereskedők, diákok, álmódózók lettek országépítők, földművesek, gazdasági szakértők. Maguk hibáján kellett mindent megtanulni, mert másutt ehhez hasonló még nem volt.

Érezzük azonban, hogy Erec Jiszraelben több, valami más is történik, mint segítség, kenyérhez juttatás. *Mi a magyarázata annak, hogy minden zsidó embert, aki megismerkedett ezzel az építéssel, vagy annak lázas munkájával kapcsolatba került, megragadja valami erő, viszi magával és életének új szint és tartalmat ad? Mi az, ami hennünket lelkünk mélyén úgy megfog? Mit jelent Erec Jiszrael építése annak a zsidónak, aki talán soha nem lesz rászorulva, hogy mint menedéket igénybe vegye?*

*Elijáhu serlege. Az egyiptomi kivonulás jeleneteivel
Krakkói ezüst, 1700 körül*

Dr. Friedmann Ignác műgyűjteményéből

Miért hódítja meg az ereci építés a világ zsidóságát?

*

Mert az építést megalapozó kulturális és történelmi elgondolások igazságoknak bizonyultak. Herzlnek volt igaza: Egy zsidó sors van. Valamikor volt még értelme az elméleti vitáknak, de a közelünkben lejátszódott események tragikus bizonyító erővel igazolták be Herzl proféciáját. Ideig-óráig egyesek még megpróbálhatják kétségbevonni a zsidó sorsközösség és a zsidó történelem egységét, s míg ők vitatkoznak, a történelem szekere elrobog felettük. Nincs gazdag és nincs szegény, nincs hívő és hitetlen, zsidó voltunkban egyformák vagyunk. Egy ország zsidósága sem léphet ki a zsidó történelemből. Az idők áradása egyaránt eljut mindenüvé. Herzl igazolta az idő, mert az asszicimiláció nem tudta megoldani a zsidókérdést.

Lenyűgöző erővel érezzük, hogy nem tudunk mások lenni, mint zsidók. Csak egy választásunk van: küldetés, vagy sors?

*

Mert Erec Jiszraelben a zsidó történelem folytatódik.

A Biblián keresztül Izrael történelmének mélyebb értelme tűnik elénk. Nem egyiptomi rabszolgák kenyeret és nyugalmat kereső tábora vándorolt a pusztában, hanem nagy küldetés ihlettségét hordozó sereg. Isten, nép, föld szent egységét akarták megvalósítani. A Földközi tenger keskeny partvidékén el akarták kezdeni, hogy megvalósítsák Istennek országát a földön. Amikor hosszú századok múltán száműzetésbe kerültek, nem felejtették el a nagy álmot. És, hogy most visszakerülnek, folytatják a régi utat, egy nép építi Istennek országát a földön.

Tizenhét évszázadon keresztül nem volt zsidó politika. Mert mint nép inkább szenvedői voltunk a történelemnek, mint irányítói. A szétszórtság óta Herzl volt az első, aki zsidó politikát folytatott.

Erkölcsei erőteljesen jelent ez a munka a világban szétszórt zsidó politikusok részére. A zsidóvallású politikusok csak ritkán jutottak el emberies, szociális elveiknek megvalósításához. Csaknem mindig ellenzékbe szorultak. És, mert nem tudták megmutatni, hogy elveik az életben is beválnak, destruálással vádolták őket. Most megmutathatja a zsidóság, hogy nemcsak bíráltni tud és világmegváltó elméleteket kigondolni, hanem országot építeni is. Az újjáalakuló zsidó állam erőt ad majd azoknak a zsidóvallású politikusoknak, akik a népek között a nagy pártokban az emberi jogokért harcolnak. Nincs jobb apológia a zsidóság erkölcsössége mellett, mint Erec Jiszrael. A galut zsidósága küzdelmes helyzeténél fogva alig juthat el nagy emberi problémák megoldásához, mert pusztán létének fenntartása is páratlan erőfeszítésébe kerül.

*

Mert Erec Jiszraelben nem egyszerű kolonizáció folyik, hanem a zsidóság legmélyebb értelme szerint való építés.

Ha a Biblián keresztül nézzük az első zsidó évezred történetét, azt látjuk, hogy minden zsidó hősen, minden nagy zsidó cselekedetben, prófétai életben volt valami, ami önmagán túlra mutat. A zsidóság nem ismeri az élet, a nép öncélúságát. Szolgálatra vagyunk rendelve. Minél mélyebben zsidó egy gondolkodó, minél erősebbek az ősi zsidó erők egy nemzedékben, annál emberibbek, univerzálisabbak azok. A zsidóság sohasem tudja csak önmagát látni, hanem életével mindig a világot is szolgálja. A zsidóság elkülönülése végső értelmében mindig visszakanyarodás az általános emberhez. Zsidóságunk örök paradoxona, hogy minél zsidóbb valaki, annál jobban túlnő a zsidóságon. Ez a nép mindig a megváltás pátozában élt. Néha alig jutott puszta kenyérhez és mégis mindig valami mást akart, mint csak magát az életet. „Nemcsak kenyéren él az ember“, mutatja ma is az ereci építés.

Az országépítés ma is az ősi küldetéstudat révületében folyik. Sokan menekültek oda kenyérért, nyugalomért, de a Szentföld történelmi ereje magával ragadta őket s a kolonizálókból chalucok lettek, az ideális állam építői. A chalucok az élet kérdéseit nemcsak a pillanatnak, hanem az abszolútumnak hangulatában akarják megoldani. Már Herzl is mintaállamról beszélt. Ez az őszidó történelmi erő a Biblián, vagy Erec Jisrael prófétai hangulatán keresztül mindenkit kiemel az egyéni, vagy nemzeti önimádatból s megváltó lendületet kölcsönöz. A szélső ortodox Agudának munkásaitól a Hisztadrutig, megtalálható ez a messiási küldetés-tudat, amelynek valóságához és cselekedeteihez képest a nyugateurópai missziós gondolat csak játék a szavakkal. Az építésbe való bekapcsolódáson keresztül nem elkülönüléshez, hanem a világhoz, az emberhez, a népekhez vezet az út.

Az ereci építés a világ zsidó ifjúságát minden nacionalizmusnak, minden nemzeti törekvésnek mélyebb megértéséhez fogja vezetni. Ha nem a szavakat, hanem a mély érzést nézzük, úgy *nincs jobb megértője az európai nacionalizmusoknak, mint az a zsidó ifjúság, amely vállalta a zsidó sorsközösséget.* Most új nacionalizmusok nevében üldözik a zsidóságot. Meg kell Európa zsidó ifjúságát őrizni attól, hogy elvesse a nacionalizmusba, a népi kultúrákba vetett hitet. Meg kell menteni, hogy a nacionalizmustól elfordulva, internacionalizmus felé forduljon. Ifjúságunkat Erec Jisrael csak megerősíti abban, hogy szent a nacionalizmus, szent a nép. *Ez a zsidó ifjúság nem alázkodik meg, nem fordul el, hanem türelmesen vár, hogy jön az idő, amikor a magyar nemzet ifjúságával résztvehet újra a nagy kérdések közös megoldásában.* Ezért lesz ez az új zsidó ifjúság az európai nacionalizmusok legjobb megértője és az igazi magyar népi mozgalmak támogatója.

*

Mert hitet és új tartalmat ad a zsidóságnak.

Átértékelések korát éljük. Új tartalmat akarunk adni életünknek. A lélekben és formákban európaivá lett zsidóságot új tartalommal tölti meg az ereci héber

humanizmus. Megadja azt, ami után Mendelssohn óta vágyódunk: a nemes értelemben vett európai kultúra és zsidó hagyományok szintézisét. A totális államokban új gettó veszélye fenyegeti a zsidó lelket. Erec Jisrael építése olyan térségeket, emberi távlatokat tár fel előttünk, amelyek egyedül képesek megmenteni az otthonaiba visszahúzó zsidóságot a gettólélektől.

Világégés van körülöttünk- Rombadőlt sokezer élet. Megrendült hittel tapogatózik az ifjúság valami után, ami hitet adhatna neki, hogy hinni tudjon a zsidóságban, önmagában és az emberben. *Erec Jisrael nemcsak telepítési és kenyérkérdés, hanem a hité is.* Isten mégsem hagyott el bennünket. Megtartotta a szavát. Az ország várt reánk, Izrael nem halt meg. Mutassuk meg az ifjúságnak, nézzétek, új hősök támadnak, bátor utódai a szent maradéknak. Új mezők virulnak, új falvak épülnek, új élet dalol a régi földeken. Újra visszhangzik a szent nyelv a hegyek közt. Most homály van nálunk, de onnan árad a fényesség, világosodjunk meg mi is általa. Késői utódok regélnek majd a mai csodáról és mi álljunk nemlátón a nagy csodák közepén? Csak halott királyok dicsőségét hirdethetjük templomainkban és ha mellettünk suhan el Izrael királyi palástja, mi félrehúzódnak és eltitkoljuk ifjúságunk előtt?

Erec Jisraelből új igék jönnek és tanítanak, hinni önmagunkban, hinni az emberben.

*Elijahu serlege. Jákob viaskodása az angyallal
Danzig, 16. század*

Dr Friedmann Ignác műgyűjteményéből

HERZL TIVADAR: AZ ÜRES GYERMEKSZOBA

Milyen sok élményt jelentenek a gyerekek! Hazajövök s be akarok menni hozzájuk. De a gyermekszoba ajtaja előtt nem hallom a szokott kedves lármát. Bizonyára csendesen játszanak. Belépek, de lám, a szoba üres. Mintha csak egészen kiröppentek volna a gyerekek. Összeszorul a szívem: Milyen üres volna nélkülük a ház! És mielőtt a kézenfekvő magyarázatra gondolnék, hogy sétálni mentek, gyorsan bekukkantok minden sarokba, hogy nem bujós-káznak-e. Szorongó érzésem van, akár csak nekik, amikor mesét hallanak, még ha már ismerik is azt a mesét. Hiszen tudjuk, hogy Piroskát nem ette meg véglegesen a farkas és Hófehérke nem halt meg igazán, de azért az ember mégis mindig fél.

Hát elmentek és a fészek furcsán csendes. Az egyik sarokban szépen egymás mellé sorakozik három pár kis cipő, melyeket itthon hordanak. Paula ágyán fekszik a két kislány vörös-kék köténye, egy kis szalmaszéken a fiúcska bőrdőve. A fehér polcokon a játék is élettelen rendben áll, a falovak, a liliputi-kocsi, a babaszobák, melyek be vannak rendezve a babák összes életszükségleteire, amott a báb-színház, mely előtt vidáman tapsikolnak. A babakocsikban, csipkefüggöny mögött fekszenek a behunytszemű, viasz-képű babák. Olyan árvák a játékok, mintha mindörökre elhagyták volna a gyerekek. Ezért is búsulni kell. Mert ami most itt rövid időre történt, az maholnap végérvényesen bekövetkezik. Mindezek a kincsek ócska ládába vándorolnak, hiába történelmi emlékei csodálatos időknél, melyek soha többé nem térnek vissza.

Múltkor ők maguk kotorásztak a ládában, hogy kiszedjék és elajándékozzák a régi holmikat, melyekkel nem akarnak már játszani. Gyerekek — nincsen bennük kegyelet. Pedig ez a paprikajancsi egyszer nagy örömet okozott, ez a horpadt gumilabda magasra ugrott, a trombitának hangja és a kékhuszárnak lába volt, mielőtt Hans kitepte. Minket ez a lim-lom mégis a múltó esztendőkre figyelmes-tet. Itt egy halkán sípoló gumibaba; még látjuk rajta a markolászó kis kacsók és a harapdáló, fogatlan szájacská-

nyomát. Pedig ez olyan régen volt! Gyerekeink nevetnek, ha arról mesélünk, hogy kicsinyek és butusok voltak. El se hiszik. Így volt, hiába gondolják mesének. Észre sem vették és elhaladtak mellette, ők is, mi is. Itt, az üres gyermekszobában hirtelen arra gondolok, milyen kár, hogy ebből a fejlődésből semmi sem rögződik meg későbbi időkre. Gyerekeink gyermekora muzsika, mely elhangzik és elmúlik, mielőtt észrevennénk, hogy milyen csodálatosan édes volt. Nem, még múltóbb, mint a zene. Mert a muzsikát újra eljátszhatjuk, de gyerekeink gyermekkorának hangjait vissza nem hozza többé semmisen. Ma mások, mint egy év előtt és alig bírom emlékembe idézni, hogy két-három év előtt milyen volt az arccskájuk. A fényképeket is hiába nézem. Ijedten, elfogódva néztek a fényképezőgépbe, nem tudták, hogy mit akarnak tőlük, mikor barátságosan és mozdulatlanul kellett nézniök, míg a bácsi a fekete kendő alá bujik. Ezért semmitmondók ezek a képek és nem idézik vissza a múltat. Milyen hamar kezdődik az egyén mulandósága!

Miért is nem vezet minden intelligens anya naplót gyermekéről az öntudat első megnyilvánulásától fogva? Az ember fejlődésének csodálatos titkai nyernének ezzel megvilágítást. A lélek első derengésétől az észrevevésig, a tudomásulvételig micsoda rejtelmes átmenetek történnek addig az időig, míg a gyermek talpráll, vagy kimondja az első szót. Történelemelőtti események! Tainnél olvastam, vagy a saját gyerekeimnél figyeltem meg, hogy az ember hamarabb érti a beszédet, mielőtt megszólal? Rejtélyes dolog a beszéd! Évekkel ezelőtt egy barátommal a beszéd ősalakjáról beszélgettünk és én a példákat gyerekeim beszédéből vettem: Paula szókinccse felér körülbelül egy sokezer év előtti egyiptomi nő szókinccsével; Hans úgy gügyög, mint egy kongónéger. Mire alapítottam ezeket a hasonlatokat ma már nem tudom.

...Ha az emberek krónikát írnának gyerekeikről, mennyit tanulhatnának ebből az anthropológusok! Régebben Corrado Ricci szép könyvét olvastam: *L'arte dei bambini*; ebben a természeti népek és a gyerekek rajzai közt von párhuzamot... Tulajdonképpen az emberiség egész történetét végignézhetjük gyermekszobánkban — ha látni tudjuk. De annyi fontos dolgunk, kötelezettségünk, célunk van, erre nem akad időnk. Csak amikor már a gyerek szoba újra üres, akkor sejtjük meg, hogy nagy események múltak itt el, anélkül, hogy észrevettük volna.

Én is alig bírok visszaemlékezni gyerekeim elmúlt éveire. Egy kis történet azonban élénken él még emlékezetemben: Trude kicsi volt. Beszélni nem tudott még, de mi mégis szentül meg voltunk győződve arról, hogy okos. Magas székén ült, beszorítva a támla és az asztalka deszkája közé és értelmesen nézte, hogyan kalandoznak már a nagyobb gyerekek a szobában. Trude volt a legkisebb. Ha a gyerekek vigan voltak, Trude énekelt. Nem lehetett tudni mit énekelt, mert szövegnélküli dalok voltak, ismeretlen melódiával. Egyik éjszaka történt, hogy Trudehoz hívtak. A többi gyerek aludt, csak Trude volt ébren a dajka karján. Beteg volt. Szegény kicsike köhögött, lázas volt, arccskája már egészen beesett. Egy ideig én hordoztam és megpróbáltam felvidítani a szokott tréfákkal. Ez sikerült is, bár szemecskéi forrón csillogtak. Zümögött valamit: mm-mm-mm! És közben úgy nézett rám, mint aki valamit mondani akar, de nem tudja. Fájdalmas volt nézni, hogyan küzködik, hogy kifejezzen valamit, amiből megérthettük volna, hogy miije fáj. Csak a szeme beszélt: mm-mm-mm! Ujra és újra ezt nyögte, de a száját nem nyitotta ki, pedig

*Urbino szédertál, 1600 körül. József és Potifárné
Dr Friedmann Ignác műgyűjteményéből*

ki kellett volna nyitnia, hogy elmondhassa, mit akar. Reszkető kis testében rejtve maradt a titok. Végre elfáradt és elaludt. Minden elcsendesedett, a lámpát lecsavartuk és az izgalom után az egész ház nyugvóra tért. Nem tartott soká. Zavaros, rövid álmomból a dajka jajkiáltása vert fel. A gyermek megint rosszul volt. Haldoklott. Mégegyszer a karomba vettem, mégegyszer rámnézett, zümmögte, hogy: mm-mm-mm, aztán megállt a szívecskéje. Kezemben volt, megdermedt testecskéje, mely halálában is olyan rejtelmes volt, mint életében. Trude meghalt. Nagy csapás volt. Temetni kellett. Olyan volt, mint egy felnőtt temetése. Sőt az utcán még a gázlámpák is égtek, mert a gyermeket általánosan gyászolták. Mikor a koporsó után mentem, idegen emberek léptek hozzám és elmondták, mennyire fáj-lalják Trude halálát, különösen azért, mert sírba vitte a titkát. Így értünk a temetőbe, ahol már minden készen várt. De mikor már éppen sírba akarták tenni, olyan nagy fájdalom fogott el, hogy — felébredtem. Világos nappal volt. Berohantam a gyermekszobába és Trude már megint magas székén ült, friss volt és vidám. Szeme ragyogott és éjszakán át megtanulta, hogy beszédközben az ember kinyitja a száját. És most már egészen érthetően és világosan mondta: papa! Ezt akarta tegnap is mondani, ez volt a titka.

Ugyan? Hát egy rossz álm emléke maradt csupán meg bennem ebből az időből. Hansról is tudok egy kis történetet. Ez rövid, csak egy kis kép: Houlgate-ban történt. Hans buta volt, nagyon buta. Már ötnegyed éves volt és még semmi értelmességet nem mutatott. Nem értett semmit, de semmit, se szót, se játékot, még csak meg sem próbált felállni. Félnapokig elüldögélt a homokban, bámulta a vizet és kezével a homokot pacskolta. A „Villa des Oilletts“ előtt lehetett látni a rózsaszínű fürdősapkás gyereket, mellette szunyokált a nevelőnője. Egy napon megtörtént a csoda: Hans négykézlábra emelkedett, aztán minden támaszték nélkül felállt és megindult, anélkül, hogy bárki tartotta, vagy biztatta volna. Nyomban elbukott, de megint felállt és továbbment. Hirtelen megértette a járás mibenlétét a buta gyerek. Nem tudom, mire fog még életében jutni, de olyan büszke aligha leszek rá valaha, mint akkor voltam.

Azóta öt esztendő telt el és a mult héten mellesleg megemlítette nekem a gyerek: „Azelőtt nem ismertem a határozatlan névelőt!“ Most már ismeri. Csekélység. Mi zajlott le Houlgate és a határozatlan névelő közti időben!

Egész mesevilág van közben, melyben a gyerekek állatokkal beszélgetnek, értik a madarak szavát és hallgatják a fű növést. Nemigen félnek az óriásoktól, bizalmaskodnak a törpékkel, hiszen azok is kicsinyek. Tisztások is vannak az erdőben, a zöld pázsiton át előfutnak a mackók és barátságosan a gyerekek lábához ülnek. A farkas hagyja, hogy a bundáját simogassák és a róka nem ravaszkozik. Soselátott virágok nyilnak, de ha le akarják tépni, nyil-egyenes kigyócska áll fel mellette és óva int attól. A kis kigyó fején kis aranykorona van és tulajdonképpen eprészésnél elvarázsolt királyfi. Csakhogy a mesevilágot néhány év múlva el kell hagyni és odakünn aztán komolyan így szólnak hozzájuk: Tanulni kell!

A gyermekszobába bevonul az új iskolapad. Gyermek-keink már tanulnak. Trude még szabadon kószál a Paradicsomban. Paula és Hans írnak, olvasnak, számolnak. Nagy gond. Ők még nem is tudják, hogy mekkora kaput tártunk itt nekik, melyen kilépnek az életbe. Maholnap szállni fog tolluk a papíron, de most még kínos-keservesen huzgálják iromba vonalaikat. Olvasni kellemesebb. Gulliver csodás országai, Robinson hajótörése, Bőrharisnya a vadonban, a

Ünnepi olaj függőlámpa Mózes, Áron, Jósua és Sámuel alakjaival. Barokk, 1700 körül

Dr. Friedmann Ignác műgyűjteményéből

versek kincsesháza. A Biblia is kinyilik és újból megkezdődik a Teremtés.

Nap mulik nap után és a csodáknak se vége, se hossza. De a legnagyobb csoda, hogy gyermekeinkkel mi is újra végigjárjuk a hajdani utat és vezetjük őket. Megtanítjuk őket az imákra, melyeket már elfeledtünk. És ők megtoldják: „Jóistenke add, hogy holnap szép idő legyen!“ Ez fontos — nekik. És mi hangtalanul utánuk rebegjük: Add, hogy holnap szép idő legyen az ő számukra! Búsulnunk kell a holnapi nap miatt, mert el kell tőlük válnunk. Elkövetkezik a nap, mikor elhagyják a gyermekszobát. A lányok férjhez mennek, máshová kerülnek — add, hogy holnap szép idő legyen! A fiú egyszerre csak feláll és útnak indul, mint egykor ott, a tengerparton. Már sejtjük is, milyen rövid az álm. Az évek gyorsan múlnak. És akkor magunkra maradunk — úgy mint most — az üres gyermekszobában, nézegetjük az örökre elhagyott játékokat és hiába próbáljuk visszaálmódni a nyomtalanul elmúlt időket...

De ime! Csengettek. Rövid lárma, csoszogás, nevetés, trapp, trapp, már itt vannak az ajtó előtt, felrántják, berruhannak. Arcuk kipirult a sétán. Nem tudják, mért emelem fel és szorítom őket jobban magamhoz, mint máskor. Oh, hála Istennek! Még nem üres a gyermekszoba!

Fordította: G.

„ŐSEINK MÉGIS MINDENKOR KERESTÉK A SZÉPET...”

— Dr. Friedmann Ignác gyűjteményének pészach-
ünnepi csoportjához —

Minden nyugtalanság, idegesség és bizonytalanság-
érzés atmoszférájából a legbiztonságosabb kiemelke-
dést és felülemelkedést mégis csak a művészet nyújtja
és nyújtotta mindenkoron. Ez a gondolat erősödik
meg bennünk, amikor dr. Friedmann Ignác valóságos
múzeum-jelentőségű műgyűjteményében a pészach-
ünnepi vonatkozású műtárgyakat keressük. Van itt
csoportja csillogó ezüstben, színes fayenceban, finom
falfaragványban minden zsidó ünnepnek. Hiszen vala-
mennynek szertartását becézték bámulatos szeretettel
őseink olyan időkben is, amikor ezeknek zavartalan
birtokát nagyon is kétségessé tették a viharos esemé-
nyek.

— Ez éppen a lélekemelő tanulság a zsidó gyűj-
teményekben — mondja Friedmann Ignác, aki ezt a

múzeumot európai és keleti utazásainak során annyi
szakértelemmel és zsidó tudással összeválogatta. —
Nem csodálatos-e, hogy a gettóban annyi érzék fejlő-
dött a művészet iránt, hogy az elnyomottságban is
őseink mindig keresték a szépet? Nem hivalkodás volt
ez fémmel, ezüsttel, arannyal, hanem ahogy a zsidó
tradíció tanította, „*Hidur Micvah*“, a vallási szertartás
díszítése. Akármilyen volt a zsidó helyzete kifelé,
ez nem rendítette meg Istenbe vetett hitét és azt a
meggyőződését, hogy ünnepét egész szívvel, igaz öröm-
mel ittassa át. A legsúlyosabb időkben is igaz művé-
szettel díszítették azokat a tárgyakat, amelyek kapcso-
latot jelentettek számára a vallás parancsaival, ősi ha-
gyományaival. Különböző országokban, a különböző

József Egyiptomban, flamand gobelin, 1700 körül
Dr. Friedmann Ignác műgyűjteményéből

Kaukázusi tóratarató, 1700 körül
Dr. Friedmann Ignác műgyűjteményéből

korok stílusában valóságos zsidó népművészet fejlődött. És mondhatni, hogy *bölcsességüket* világítja meg egy-egy ilyen műtárgy: hogy nem hagyták magukat az idők változataitól szépségkeresésükben megingatni. Hittek abban, hogy idők, viszonyok változnak, de „maradandó az Isteni ige” és a művészi alkotás felemelő, örök értéke.

Mennyi belső kultúráról tesznek tanuságot ezek a peszachi ünnepi szertartási tárgyak. A befelé való élésnek, az egész világot jelentő *otthon* kultuszának nemes dokumentumai. Ezek a szédertálak, akár ezüstben, akár porcelánban, finomult ízlésről tesznek tanuságot, a részletekbe való elmélyedésről és arról a törekvésről, hogy a zsidó hajlékot a zsidó szellem menedékhelyévé tegyék. Akármilyenek is voltak a körülmények odakünn, semmi sem kényszerítette a zsidót arra, hogy otthonának díszeit ne a divatos mitológiai képekkel ékesítse. Élt azonban benne a belső kényszer, az etikai parancs, hogy a zsidó otthont tradíciója szellemének megfelelő környezetté alakítsa. A peszachi levesestál oldalára vésette az egyiptomi kivonulás bibliai jelenetét, vagy sináji kinyilatkoztatás ábrázolását, ahogy Mózes átveszi a kőtáblákat Izrael népe számára. És így díszítette és vitte bele a bibliai elbeszélés motívumait a serlegbe, amelyet Illés próféta számára tartogattak a terített asztalon, a falról lelógó olajmécsest körülaggatták prófétai alakokkal, de még a peszachi tubákszelence elefántcsont fedelére is az egyiptomi felszabadulást vésték.

Erőforrást jelentett mindezek őseinknek és ebből a forrásból kell merítenünk ma is.

*Pészachi levesestál. Augsburg, 17. sz. vége. Mózes vizet fakaszt a sziklából; Mózes Hóreb hegyén, Aranyborjú jeleneteivel
Dr Friedmann Ignác műgyűjteményéből*

*Ünnepi sakkjáték filigrán ezüst bábukkal, a beszomim-fűszertartó stílusában, opál és topáz gömbökkel, a figurák megkülönböztetésére.
Dr Friedmann Ignác műgyűjteményéből*

M. BARDI: A KIRÁLYLÁNY VÁLASZTÁSA

Az augsburgi érsek a legátus előtt mint tudós férfi akart tündökölni.

— Ő császári fensége — szólt — magas körébe von, Benáron úr. S én félek, hogy a lelkeknek megárt az ilyen veszedelmes új közösség. Keresztényi kötelességem is Titeket tévelygésektől óvni.

Mosolygott a császár és Berard úr, Petrus Vinea és a barna orvos. Lágy hangján így felelt Benáron:

— A toursi szent Gregorius meséli a Meroving Chlodvig vagy Chlotár udvaráról — s itt kérdően ránézett Vineára —, hogy ott vallási vitatkozást rendeztek, s zsidó tanítók is résztvettek ebben. — Halkan sóhajtott: — Nem értek el sokat...

Az érseket ez még csak buzdította:

— Oly keménynyakúak s makacsok vagytok, hogy még a türelmesek is belátják, hogy szívósságtoknak kútja csak a Gonosz lehet. Bármiként is büntetjük fajtatokat, hogy dacosságotok megtörjük végre, túléltek mindent, mert ilyenek vagytok ti valamennyien, konok faj! Még a kínpadon is csak kevesen halnak meg közületek, s a hóhér dolga veletek nehéz, még a máglyára is új meg új fahasábokat kell rakni... az erőtök nem jöhet az Úrtól! Hiszen megtagadjátok őt. A Sátán ajándékozó hatalma adta. A keresztény világ tudni akarja, honnan e bűnös, áldatlan kitartás? Mert ez az, ami kínpadra visz titeket, akárhogy is szeretne megmenteni az egyház.

— S az egyház mégis megtagadja őhaját, a zsidók megmentését önmagától — gúnyolódott a császár — s anyai jóságának felbuzdulását velük szemben elnyomja és állhatatos ebben, akár maguk a zsidók, kiknek erőforrása ugyanaz, mint a szenteké és az együgyűké.

— Miért nem tesztek vallomást? — folytatta emelt hangon az érsek — szörnyű lehet a titkok, különben nem őriznétek oly félve. Jobban féltek a vallomástól, mint a kínpad borzalmaitól. Pedig ha meghajolnátok, a kegyes egyház még befogadna és megmenekülnétek.

— És mégis ritkább az átpártoló a zsidó Isten táborából, mint az enyémből.

— Hisz éppen ez a baj, Császári Fenség! Fenyegetés rejlik emögött s húsás zsold! Ki kéne kutatni, mert veszélyt jelent minden keresztényre. Ha ártatlan a titkok, mért őrzitek?

— Elhinnétek-e, Nagyúr, hogy felfedtük titkunk, ha az nem csodák sorozata lenne? Állhatatosságunk titka oly egyszerű, hogy meg nem menthet minket. Ti a Sátánt keresitek nálunk, más szellemet el sem ismernétek...

— Tehát mégis egy szellem véd titeket! Ki ő, mi a neve?

— Megszokás, Nagyúr... a türés szelleme ez és erősebb sok más szellemnél, melytől jobban félnek... tanulmányaitokban bizton találkoztatok a görög férfivel.

Az érsek vállat vont kelletlenül:

— Nemes úrnak neveltek, s nem szerzetesnek...

— A magas úr Mitrája rohamsisakját követte csak s az ő tudománya nemzetségének birtokleveleiből állt s nem sárgult pergamentkötegből — magyarázta a Császár — ámde később alaposan pótolta minden mulasztást...

— Épp ezért gondolom, Nagyuram, hogy Myron tettszene Nektek. Bölcs éppenséggel nem volt, de ravasz és szellemünk dicsőséghez s hírnévhez segítette.

— Zsidó volt?

A császár nevetett:

— Hiszen halljátok, hogy görög volt!

— És egy újszülött borjút cipelt a vállán naponta a

futóterepen át, hisz e súly még oly csekély volt. Míg a fejlett bika terhétől sem roppant meg, s a görögök csodálták erejét. Így tett velünk az Úr. Előbb Egyiptomot rakta nyakunkra. Ez volt a borjú. És viseltük, bár nyomott a teher. Azután megnőtt... Edomot cipelte Izrael Babel földjein s római városokon keresztül. S Edom csak egyre nő. De vele nő a hordozó ereje is, mely most nagyobb, mint boldogabb időkben. Nagyúr, ha az olympi játékokon a népek maguk szállnának síkra, s nem egyes hajnokok — ó, Izrael, elnyernéd koszorúd mint a szenvedések Olympikonja!

— Mi teszi külön Istenetek oly értékesé a ti szemetekben? mi a titka néki?

— Hogy miért választottuk mi éppen őt, erről hőlcseink legendát mesélnek: Egy királyi leány élt Keleten, szebb volt a szépnél, s árva örököse egy hatalmas birodalomnak. Kezéért a világ összes hercegei versengtek, s elérkezett az idő, hogy férjét kiválassza közülük. Okos anyja is úgy találta, hogy a leghatalmasabb asszonyhoz is illik, hogy erősebbet vegyen urául s alázatban uralkodjon birodalmán. És nehogy a véletlen egy méltatlannak kedvezzen, mert nincs külön, kivel összehasonlíthatják, egyszerre kérték a hercegeket az ifjú királyleány udvarába.

A főváros dús díszbe öltözött, nagy sátrak pompáztak köröskörül, hogy befogadják a hercegi kérőket és nagyszámu kíséretüket.

Hatalmas embertömeg gyűlt oda, mert a hercegek óriás kísérettel jöttek, hogy így mutassák, mily jelentékeny birodalom s hadsereg urai. Nappal fegyvercsörgéstől zengett a város, éjjente meg szerelmi énekek csendültek, miket a dalnokok a nászünnepre gyakoroltak. Végre befutottak az összes karavánok, mind a meghívottak. Már másnap reggelre rendeltetett a kérők közös, nagy felvonulása.

Mindegyik herceget körülfogták díszruhás nemesei kíséretének, de ők kiváltak mind közül, mert úgy ragyogtak, mint a karbunkulusok. Előttük jártak a feldíszített rabszolgák, kik arannyal átszőtt fátyol alatt vitték a hódolók dús ajándékait. Mindegyik herceget köszöntötte a nép, a legszebbeket megéltenezte és üdvívalgással vette körül a legdaliásabbakat.

„Őt válassza urunknak a királynő! Vagy nem is — hiszen amaz hatalmasabb — óh, hárcsak emez győzne!”

Igy érkeztek a kastély díszterméhez, ahol már magas trónusán ott ült az ifjú királynő. Egy félkör várt a kérőkre, ott sorakoztak a hercegek és nagy kíséretük dobbal és cimbalommal járt elöttük hirdetve ura nevét, címerét, eredetét, s aztán jött ő maga. Már megjelentek a tágas szántóföldek urai, a gyöngyszigetek fejedelmei, s királyai a magas hegységeknek, hol az erdők a balzsam-fákat hordják. És mindegyikük mélyen meghajolva, a trón lépcsőire tette ajándékait. A királynő sűrű fátyolán át mindegyikre egy pillantást vetett, de amazok a fátyol takaróján át arcát sem láthatták. Fejének hólintásával köszönte meg mindegyiküknek azt, amit hozott, de némán és mozdulatlanul hallgatta meg, mit kérői beszéltek. Végül csak egyetlen hely maradt üres a körben... Ekkor kosszarv-kürtök hangja hatolt az udvarból a hatalmas terembe, s megrázta azt és a kapu kitárt, hogy két hófehérbe öltözött aggastyán bejöhessen. Maguk között egy szépen és sűrűn teleírt tekercset hoztak és szabadon maradt karjukat kinyújtva tartották távol a hercegek embereit, akik az utolsónak érkezetteket kíváncsian körülfogni akarták. A bejárattól hallgattak a trónig, de ott felkiáltottak: „Az Úr!” s földig hajoltak. Egy ideig csend lepte el a termet, de hiába néztek a hercegek körül kutatva, senkit sem láttak az aggok után bejönni. De — különös! — az ifjú királynő felállt, mintha valaki meg-

érkezett volna, először örömteli ijedtségben karcsú kezeit a magasba vetette s aztán keresztbe tette mellén, alázatosan. És így lépkedett a trón lépcsőin lassan lefelé. Lábai-nak hegyével messze gördítette a hercegek nászajándékait, a föld csillogni kezdett a szafirok, gyöngyök és vérrubinok ezreitől, mik szertesét gurultak. Magasra emelt fővel állt a királynő, mint aki figyel valakire, s aztán meghajolt mélyen és így szólt hangosan:

„Te vagy az én kiválasztottam! Légy uram. Amit a házassági szerződésben reám kiróni akarsz, teljesedjen.“

És kivette az aggastyánok kezeiből a tekercest, meg-

csókolta és királyi pecsétjét az írásra függesztette, aztán intett vezéreinek, s megparancsolta, hogy hirdessék ki őket a nép előtt, hogy királynőjük jegyese a láthatatlan Uralkodónak. Nászajándéka a széles világ és minden hatalma — s tartományok, melyek gazdagabbak a legdúsabb koronánál, nagy tettek dicsősége, melyek erősebben zengnek, mint a Sah-namé összes hősi dalai — és idő, mely nem végződik az emberi léttel. S mert ilyen kérője akadt a királynőnek, nem választott ő, hanem kiválasztott. A Legmagasabb má-tól kezdve az ő ura, s népének királya.

S Ő is maradt az.

DR SCHWEIGER MOSE: A ZSIDÓ MUNKÁS EREC JISZRAELBEN

Chaluc! Egy új fogalom a zsidóságban. Csak a cionizmus megvalósításának éveit vitték át a zsidó köztudatba. Sokan benne látják egy új zsidó típus megvalósítóját, a zsidó ember ujjászületését, az ujjászülető zsidó országban: sokan azonban benne csak a nincstelen kalandort látják, aki „kényszerűségből“ keresi kenyerét Erec Jiszraelben. Az elsők is — gyakran és sokan — csak az új ember megvalósult ideálját tisztelik szívük egész melegségével, könyvek között gondolnak az emeki mocsárszárítások legendás munka-hőseire, büszkén említik a munka majdnem vallásos fanatizmusát adó Gordont és a felejtethetlen Trumpeldort, de elfelejtik a mindennapokat. A mindennapokat, a maguk keménységével, a gondokat, amellyel a zsidó munkásnak meg kell küzdenie, a nehézségeket, amelyeket egy egész új környezetbe illeszkedés hoz törvényszerűen magával. Azok is, akiket a chaluciut gondolatának és megvalósításának ünnepe áhítatos örömmel tölt el, a hétköznapi rohanásában magára hagyják a zsidó munkásmozgalmat. Valahogy úgy, mint az etrog és lulavval elvégzik a templomi körsétát és aztán azok másnap a gyermekek játékszerévé válnak, úgy a zsidó munkásmozgalom is a közgyűlések, kongresszusok és előadások ünnepi körmenetmultával — az ifjúság gondjaira marad.

Pedig a zsidó nemzeti ujjászületés záloga a munkás-ság nagyobbodása és erősödése Erec Jiszraelben. Pedig a szellemi ujjászületés zálogai azok a munkások, akik egy osztályharc nélküli szociális háborúban egy régi-új, biblikusan zsidó és modernül szociális élet alapjait vetik meg az épülő országban. És éppen azok a zsidó intellektuelek, akik minden nemzeti és politikai cionizmust az „általános emberi“ nevében utasítanak vissza, kellene, hogy felfigyeljenek erre a munkára, erre a munkásra, erre az áldozatra a közösségért, erre az új zsidóra: erre az új Emberre. Mert az épülő zsidó otthon a maga szociális meglátásaival, a maga társadalmi berendezkedési irányjaival és törekvéseivel a zsidó kérdés megoldásán kívül még egy kérdésre ad választ: lehet-e vérontás nélkül új társadalmat építeni, lehet-e osztályharc nélkül szociális igazságért harcolni, lehet-e nemzetet építeni sovén nacionalizmus, másoknak ártani akarás nélkül is? A zsidó intellektuelek, akik minden társadalmi problémát gyorsan meglátnak és harcolnak is értük, ha az bárhol történik is, a zsidóság egy jelentős részében nem akarják észrevenni azt a gigantikus harcot, amelyet a zsidó munkás vív Erec Jiszraelben, nem akarják észrevenni az utat, amelyet arca verejtékével épít a zsidó munkás a Messiásnak, nem a maga — hanem az egész zsidóság és rajta keresztül az egész emberiség számára.

Csodával határos, amit a zsidó munkás Erec Jiszraelben alkotott. Nemcsak a materialis, fizikai életben, hanem lelkieben is. A zsidó munkás fegyelmezett nemzeti öntu-

data tudta csak meggátolni azt, hogy a zavargások ne fadjuljanak polgárháborúvá. A zsidó szellemi élet egy új nagy értékkel gyarapodott, a havlaga, az önmegettartóztatás fogalmával. A hősökkel, akik hátrak voltak annyira, hogy néha vállalták a gyávaság látszatát is. De feleslegesen ártatlan vért nem ontottak! Hol vannak ilyenkor azok, akik a zsidó munkástól, a zsidó új generációtól féltik a zsidó etoszt, a biblikus morált: hol vannak, akik azt hiszik, hogy erre képesek emberek, akik csak „kényszerűségből“ mentek Erec Jiszraelbe és hol vannak azok, akik minden más összezapásnál kötelességüknek tartják a morálisabb fél, a megtámadott mellé állni, hol vannak ilyen időben a mindig gúnyolódók és gáncsoskodók? (Nem volt egy munkahely, amit a zsidó munkás a több mint másfél éve tartó zavargások alatt elhagyott volna.) Hol vannak ilyenkor azok, akik a zsidóságtól csak dísz fogadnak el, de a palesztinai építőmunkától túlságosan távol tartják magukat, mert az nem az ő ügyük. Pedig bizony a zsidó munkás a munkahelyet támadások és tüzek idején nemcsak saját magáért nem hagyja el, hanem talán éppen annak az utódaiért és azok nyugodt életéért, akik ebben a hősiességben nem találhatnak büszkélkedni valót, mert nem jár érte sem ezüst, sem arany kitüntetés. Mert nem jár érte más, mint a nyugodt lelkiismeret tudata, hogy megtett mindent azokért a sorsközösséggel kapcsolt testvérekért is, akik őt nehéz harcában pillanatnyi javakért — vagy azok látszatáért — megtagadták.

A zsidóság nem él a világon kívül és nem szabadíthatja magát fel mindazon szellemi és politikai áramlatok alól, amelyek minden más nép életét formálják és irányítják. Ezért ebben a kérdésben nem lehet pártokon kívül és pártokon felül állani. A zsidóság vezetői mindig a tanító díszes címét viselték: a tanítók pedig nem mondhatják a tanítványnak, hogy maga válassza meg a sok igaznak mondott közül az igazságot. Zsidó vezetők ma nem mondhatják az ifjúságnak, hogy minden út helyes, amelyet tiszta akarással járnak: cedek, cedek tirdof! Az útnak is és a célnak is igaznak kell lenni!

Ideált kell adni az ifjúságnak. Zsidó ideált kell adni a zsidó ifjúságnak. El kell sorvadnia minden közösségnek, amelynek nincsen ideálja, ha még annyi gyönyörű külsőséggel is rendelkezik. A súlyos idők puskaropogásából ki kell hallani a Messiás lépteinek a dübörgését. Talán most szedődnek össze a prófétai látomás szerint az elszáradt csontok, most fog beléjük új szellem költözni. Nem mindegy, hogy milyen! Zsidó szellem és emberi szellem legyen egyben! Az apokalipszis szörnyűségeiből születő új világ új szelleme a prófétaival párosultan, úgy, ahogy az él Erec Jiszraelben, a zsidó munkás lelkében és minden életmegnyilvánulásában.

DR. RADÓ JÓZSEF: REGENSBURGI EMLÉK

SZEMÉLYEK:

DÁVID	rabbi és orvos	EGY LOVAG
SIMON	} fiai	VÁNDOR
LÉVI		HÓHÉR
JÁKOB		IZSÁK, templomszolga
MIRJÁM, a leánya		EGY HÍRNÖK
BERTHOLD EGOLTSPECHT,	Regensburg polgármestere	KÖZSÉGBELI ZSIDÓJ

(Történik 1349-ben Regensburg városában, Dávid lakásán. Dolgozószoba megfelelő bútorokkal. Falon nagy, héberbetűs írások. Előtérben Dávid és a polgármester ülnek, háttérben Mirjám, oldalt Simon és Lévi állnak. Megdöbbenés és szomorúság ül a lelkeken. Az utcáról időnként zavaros kiáltások hangzanak.)

DÁVID: Nem, nem! Ne kívánjad tőlem nemes barátom, hogy a levelet még egyszer olvassam. Írtózat monden betűje.

POLGÁRMESTER: Tudnom kell, mitől ég az ország.

DÁVID: Hát legyen. Gyere ide, Simon.

SIMON (átvesz atyjától egy levelet és felolvassa): Sógorom, Dávid rabbi! Ha még megadatott számotokra az egyetlen lehetőség, meneküljétek, mert egész Németországban írtnak bennünket verpadon és máglyán. Kínpadra visznek egyeseket s vallomásra kényszerítik őket, hogy zsidók mérgezték a kutakat s hozzák a dögvészt az országba. A Rajna zsidók véréből pirul. A császár tehetetlen, zsidait kiadja a tanácsoknak; a flagellánsok tébolyulttá lázítják a népet. Nincs menekülés. Az átok ült őseinken, mikor ide jöttök. Kint üvölt már a fenevadak tömege s én felgyújtom a házamat. A testemet megrugdoshatták, a lelkemig most sem érnek fel. Az Istenünk legyen veletek!...

POLGÁRMESTER: Hitemre mondom, mely szent előttem, sohse éreztétek, mily lélekmarkos a hazafinak az aljasság, mit mentegetni kell, de cselekedni... mindig azt fogom, mire a becsület kötelez. Amíg én itt polgármester vagyok, épúgy vigyázok az életetekre, mint ahogyan örködtél felettem, Dávid barátom, mikor a kór kerülte védtelen testemet.

DÁVID: A szörnyű vész nyomában felburjánzik az emberi gonoszság, mely megremegteti a világot s az emberi ösztönöket. Míg a pokol lángja ki nem alszik, az angyalok jósága mit sem ér.

POLGÁRMESTER: Én szembeszállok velük.

DÁVID: A saját véreiddel? Tudod, mi vár rád? Míg mi hálánk könnyeivel adózunk, ők áruló bérencnek fognak kiáltani.

POLGÁRMESTER: Hát aztán! A vér szava alhallgatassa a gyalázatot s az esztelenséggel szemben megtorpanjon az értelem? Majd ráíjeszt az örültekre a tekintély. Az ördög is botlik zavarában s ha az orrára esik, a saját véréből megijed.

SIMON: Csak ne lennének olyan sokan.

POLGÁRMESTER: Akkor miből élnétek? Megyek a tanácshoz. Nézzük a medvét, dörmög-e már. Isten veletek. (El.)

LÉVI: Menjünk el innen, atyám.

DÁVID: Elmenni innen, hol gyökeret vertünk? Szét-szórt magokat tépjünk ki a földből s újra ültessünk idegen tájakra? Ágakat törjünk, hogy könnyű legyen a vihar-

nak? Nem... nem! — Gyújtsatok mécses a halottainkért. (Mirjám kímegy és égő mécsesekkel tér vissza.)

LÉVI: Jákob sokáig elmarad. Különös, folyton a főpaphoz jár. Ha kérdezzük, csak annyit mond, hogy latinul tanul.

DÁVID (ránéz): Hadd tanuljon, azért zsidó.

SIMON: De vajjon azért tanul-e?

DÁVID: Mire gondoltok? Horatius nyelve az.

SIMON: Titusé is!

DÁVID: Ne gyújtsatok a gyanú máglyáját. Imádkozunk a halottainkért. (Mind az asztal köré állnak és csendesen imádkoznak.)

LOVAG (durván beront): Rabbi! Itt a fekete halál. Az emberek már hullanak a dögvészben.

DÁVID: Az Isten bünteti az emberiséget.

LOVAG: Hát a betegség Isten büntetése? Akkor miért vagytok ti orvosok? Hogy szembeszálljatok Istennel?

DÁVID: Isten a tudatlanságot bünteti. A szörnyű vész okát nem ismerjük.

LOVAG: Hazudtok. Eddig bölcsék és tudós orvosok voltatok. Most elfordultok, amikor a világot egy rém fenyegeti. Persze tőritek, hogy a keresztény világ kipusztuljon.

DÁVID: Tévedsz, lovag. Mi veletek élünk és veletek halunk.

LOVAG: Magatok hirdetitek, amit a biblia mond, hogy Egyiptomban a döghalál kikerülte a zsidók házait. Most is benneteket kímél a vész.

DÁVID: Akik ezerszámra végezték ki a testvéreinket, azok megtalálták bennünket.

LOVAG: A gyanú ellenetek szól. Többen bevallották közületek, hogy a kutakat zsidók mérgezték meg.

DÁVID: Kínpadon azt vallanak a szerencsétlenek, amit a kínzók követelnek.

LOVAG: Zsidókkal szemben jogosult a kínpad, mert örültek vagytok, hitetek rabjai. Térjétek ki s ne várjátok, hogy korbáccsal kergessünk a keresztvíz alá.

DÁVID: Mit értek vele és mit érünk el vele mi? Tudtok talán jobbat adni? Kört, mely a jóság végső diadalát üli; vallást, mely kényszer nélkül is boldogít; értelmet, mely gyűlölet nélkül tud születni s szeretetet, mely mindenki fölött áll!

LOVAG: Miénk a hatalom.

DÁVID: Hát akkor ne vitatkozzunk, lovag. Nagyon egyenlőtlenek az érveink. Mondd, hogy mit kívánsz?

LOVAG: Pusztuljatok innen mihamarabb, nem kívánom a halálotokat.

DÁVID: Nekünk a halál is szent. A császár rendelkezik velünk.

LOVAG (gúnyosan): A császár fejet hajtott a népnek. Kiadott benneteket a tanácsnak.

DÁVID: Akkor a polgármester fogja elküldeni a parancsot.

LOVAG: Balga remény. A nép akaratának a polgármester is engedelmessé fog.

EGY HÍRNÖK: Lovag, a hercegek hivatnak.

LOVAG: Mire visszajövök, ne találjalak itt benneteket. Majd gondoskodok, hogy könnyű legyen a futástok... a pénzetek itt marad. Figyelmeztetlek, hogy a parasztok már hordják a máglyát. Mirjám, a kedvesed, Theodor áll az élükön. (Hírnökkel el.)

SIMON: Romlott kalandor. Rabolni szeretne, abból él.

LÉVI: Theodor áll az élükön — azt mondta. Hallod,

Mirjám? A nemes lovag, aki nyájasan udvarolt neked. Most ordít a vérszomjasokkal.

MIRJÁM: Fájdalmában. Tövises volt Hebron rózsája.

HÓHÉR *(az ajtónál megáll, pallosára támaszkodik)*: Rabbi! Te egyszer visszaadtad az életemet, sőt a nyomortól is megmentettél. Engem, aki abból él, hogy életet vesz és nyomorba dönt. Meneküljtek innen, míg nem késő. A fiam vezetni fog benneteket. Az éj megoltalmaz azoktól, akik úgysem látnak az eszük sötétjétől.

DÁVID: Köszönöm a segítségedet, Johann. Még nem adtuk fel a reményt. A tanács oltalmazni fog bennünket.

HÓHÉR: Vigyázzatok! Én ismerem a csöcselék dühét. A gyilkosság a csemegéjük. Most alkalmat szimatolnak s úgy látom, rátok víjognak.

DÁVID: E város története nemes és tiszta.

HÓHÉR: Az nem az igazi. A történelmet mi csináljuk: a gyilkosok! Meneküljtek!

DÁVID: Köszönöm, Johann. Ha szükségünk lesz rá, számítok a segítségedre *(hóhér el)*.

LÉVI: A halál embere szembeszáll a halál angyalával.

VÁNDOR *(lassan kitáruló ajtón csendesen belép. Próféta jelenség. Meglepetve szemlélik)*: Ez a némaság az örök béke, amellyel egymást üdvözölni szoktuk s ez a mozdulatlanság számotokra az ismétlődő pillanat, amely már megint tarthatatlan. Indulnotok kell.

DÁVID: Hová... hová?

VÁNDOR: Tovább, mindig tovább.

DÁVID: Ha volna ősem, akinek az emléke irányt sugallana, valami írás, valami jel, amelyhez nem kell töprengő gondolkodás és nem kell öntudat, hogy tudnám a családjainkat vezetni valamerre, ahol az élet újra kezdődik s őseink megbolygatott álmait folytatni tudnánk.

VÁNDOR: Az ősi multból rátok ragyog a családfának isteni törzse, mely töretlenül izzik felétek; soha nem alvó tüze égesse a lankadó büszkeséget s a roskadó gerincet magasztosítsa keletnek.

DÁVID: Igen. Hazátlanságunkban keletnek tisztelgünk, de csak a sóhajunk ér oda. Pihenj meg nálunk, ismeretlen testvér.

VÁNDOR: Nem azért jöttem, rabbi; aki most jönni fog, ahhoz lesz mondanivalóm.

DÁVID: Ki vagy te, testvér?

VÁNDOR: A véred vagyok, az ősök futó árnyéka.

LOVAG *(maga előtt tolja Jákobot)*: Na, ne félj! Elhoztam Jákobot, hogy búcsúzzon el tőletek. Ő a mi testvérünk lett, felvette a keresztény hitet *(gúnyosan körülnéz, majd megakad a szeme a Vándoron s meghökkenve néz vele farkasszemet)*.

DÁVID: Igaz ez, fiam, Jákob?

JÁKOB *(sápadt, remeg az az izgalomtól, de azért dacosan elszánt)*: Igaz. Nem bírtam már elviselni a gúnyt és megaláztatást, a sárga foltot, amely a ruhámon át a testemet rágta. Őrjítő az örök éjszaka és nincsen hajnalhasadás.

LÉVI: De ahhoz gyáva vagy, hogy meglásd torz lelkedet a saját cselekedetedben s elhújsz a hangod mögé, hogy önvilágod sötétben maradjon, mint az árnyék, mely fényétől menekül.

DÁVID *(megtörten)*: Miért jöttél ide?

JÁKOB *(lehajtja fejét)*: Atyám, szeretném ha megáldanál.

(Dávid irtózatosan küzd magával, majd kitör belőle a halotti ima. Többiek kísérik.)

JÁKOB: Istenem, élve temetnek *(megrendülten távozik)*.

LÉVI: Aljas, aki a gyűlöletet felelőtlenül a gyerekeibe oltja. Ne adja Isten, hogy legyenek neki!

LOVAG *(nekiugrik)*: Szemtelen zsidó kölyök. Majd elnémítlak! *(Kardjához kap.)*

VÁNDOR: Állj, lovag! Ne merj hozzányúlni!

LOVAG *(zavarba jön)*: Ki vagy, te jött-ment?

VÁNDOR: Nem tesz jót lovagi önérzetednek, ha megmondom.

LOVAG: Vakmerő zsidó. A pokolra küldelek!

VÁNDOR: Ne fáradj a kardoddal, lovag. *(Okmányt vesz elő.)* Én a pápa bizalmából utazok. Menlevelet adott, mert megmondtam őszentségének, hogy egy lovag ölte meg és rabolta ki a követét a regensburgi országúton. Ne remegj, lovag! Csatlósaidal őrködni fogsz a regensburgi országúton, hogy a menekülő zsidóknak ne essék bántódásuk. Nyugodtabb lesz nekünk ez az út a te védelmed alatt, mit az a másik, amely a császári bírósághoz vezet.

LOVAG: Jól van, megyek. De te mivel biztosítasz arról, hogy hallgatni fogtok?

VÁNDOR: Az életünkért hallgatunk, a halálunk azonban beszélni fog.

LOVAG: Nyugodt lehetsz. Üzleti dologban mindig ti vagytok a nyertesek. Az élet pedig értékes portéka és számotokra a legnagyobb nyereség *(el)*.

(Lévi és Mirjám lepedőket, kosarakat hoznak és batyukat készítenek.)

DÁVID: Mit csináltok?

MIRJÁM: Készülünk. Nem várhatjuk meg, míg a gyűlevész tömeg reánk tör.

DÁVID: Legalább várjátok meg a polgármestert. A szégyen visszatart, mit miattuk érzek.

VÁNDOR: Én már elvégeztem itt. Ti sem fogtok maradni. Élni... élni kell, mert az elmulás nem sorsotok. Menjetek tovább... mindig csak tovább... *(el)*.

LÉVI: Ki volt ő, atyám? Ismerősnek tűnik.

MIRJÁM: Jaj, nem tudom, miért reszketek.

DÁVID *(az ajtóhoz siet, kitárja, de az ajtó becsapódik. Dávid a székhöz támoľog)*: Ő volt. A próféta. Elijáhu...

POLGÁRMESTER *(jön sietve, látja az elkészült batyukat)*: Hát elmentek, Dávid?

DÁVID: Igen, elmegyünk, hogy valahol újra megtaláljuk, amit itthagytunk. Hogy keressük a célt, mely lényegünket adja és vándorolni kényszerít. Elmegyünk innen nemes barátom és el fogunk menni mindenhol, ahol a föld urai az eget akarják megrabolni s évezredek szellemét szeretnék megsemmisíteni, mely hitünkben kiteljesedett. Mennünk kell, hogy ne legyünk útban, mikor a kínok és butaságok erjedt mocsarából újból és újból forradalmak huggyanak ki, hogy lázas korokból fáradtan józanodva ismét útnak induljanak gyermekkorok napfényes álmai, a felszabadult emberiség felé... Áldjon meg az ég jószágodért, nemes barátom.

POLGÁRMESTER: Nincs érdemem, Dávid, csak rájöttem, hogy az igazságot ott kell keresni, ahol a fájdalom van s ehhez egy tanu is elég: a bánat. *(Megöleli Dávidot. Emberek elvonulnak, miközben a polgármestert üdvözlík. Végül Dávidra is batyut adnak a gyermekei és sírva távoznak. Közben a hóhér belép, meghajol a polgármester előtt és félreáll. Kívül felhangzik Dávid éneke, többiek kísérik)*

POLGÁRMESTER: Hallod, Johann? A búcsúzó Dávid énekel. Dávid király énekel és vele Izrael. Itthagyták ezt a házat s egy másikat keresnek s azt fogják találni, ami e nagy ürességben ittmaradt: kettőnket. Ez a zsidók sorsa. Mindenütt akad a számukra egy barát és egy — hóhér.

SEELENFREUND SALAMON ILLUSZTRÁLT HAGGADÁJA

Seelenfreund-Jedidja Salamon, aki közel négy évtized óta dolgozik a hagyományos zsidó stílus felújításán, két évvel ezelőtt nemes, szép feladatra vállalkozott. Legrégibb népkönyveink egyikét, a peszachesti Haggadát illusztrálta meg, egészen eredeti felfogásban. Több mint 30 színes műlap illusztrálja a peszachesti könyvet, amelyeknek mindegyike a zsidó mult és zsidó sors egy-egy jellegzetes fejezetét tükrözteti. Érezzük az egyiptomi, babylóniai, a bibliai idők levegőjét a képekből. Formai és tartalmi erejük az ős-új stílus, amelynek kikutatásában és kialakításában Seelenfreund Salamonnak úttörő érdemei vannak. A héber írás természetes fejlődésének alapján látjuk kiemelkedni nála a vonalak artisztikumát, a mózesi törvények és a zsidó hagyományok határozottságával és erejével. E stílus alakításán és szellemiségén plasztikusan mutatkozik, hogy az írás népe vagyunk; „am haszefer“. Eltérően a régi Haggada-illusztrációktól, a képíró ezúttal nem élt a korabeli formaművészet kifejezéseivel, hanem miután megismerte és magába azonosította a zsidó mult kifejező energiáit, tárgyi szemlélet alapján, de egyénien juttatta kifejezésre a Haggada tartalmát és szellemét.

Különös figyelmet érdemelnek az új Haggada „Chad gadjo“-tablói és az „Echad mi jodea“ dalok illusztrációi. Tizenhárom színes lapot szánt a művész e két népszerű találos dalnak. Chad gadjót úgy érzékeltetik a képek, mint a zsidó történelem igazságszolgáltatásának szimbólumát. Az „Echad mi jodea“ illusztrációi viszont a zsidó lelkiesség művészi tükré; tizenhárom motívum, amivel a templomokat, kultúrházakat lehetne díszíteni.

A Haggada elé Szabó Imre írt bevezetőt. Ismerteti benne a Haggada történeti gyökereit, a bibliai és későbbi írásos emlékek és hagyományok peszachi vonatkozásait, a széderi szokások különbözőségeit, a széder elrendezését és levezetését, a szövegek históriáját és szimbolumainak ma-

gyarázatait. Történeti megvilágításban találjuk meg itt a széderest különböző szokásait és egy érdekes összefoglaló részt a régi Haggadák illusztrációiról. A bevezető gondos román fordítása dr Kasztnér Rezső munkája. A könyv nívós előállítását a Braun Litográfia grafikai műintézete végezte. Hálásan kell megemlékeznünk Vadász Jenő gyárosról, akinek nemes támogatása tette főleg lehetővé a Haggada méltó kiállítását.

A Seelenfreund Haggada kétségtelenül jelentős nyeregsége a zsidó népi irodalomnak és a belőle kisarjadt zsidó művészetnek.

Jámbor Ferenc

JUDA HALÉVI: FOHÁSZ

Én Istenem, tudod Te, mi a vágyam,
Ha nem is mondja ajakam imában.

Csak egyszer nézz rám, aztán hadd halok meg!
Add: ezt az egyet ne kérjem hiában!

Kezedbe szórom lelkem maradékát,
S elalszom édesen az örök ágyban.

Távol tőled: az élet is halálos,
De véled: élet pezsdül a halálban.

Én nem tudom tisztemet és a törvényt,
S hogy mint járuljon eléd gyöngé lábam.

Taníts hát, Isten, újtajdra engem,
Mert börtönben sínylek, a balgaságban.

Addig taníts, míg szenvedni erőm van,
És meg ne vessed lelkem nyomorában.

Ne várd, amíg — bús terhe önmagamnak —
Megrokkanak tagonkint, — jöjj korábban!

Jöjj, míg az élet meg nem tör, s szüvas, rossz
Csontjaim hordoznak még e világban.

Míg el nem mentem atyáim után, és
Meg nem szálltam atyáim táborában.

Vendég és vándor vagyok én e földön,
De lenn, méhében, birtokom, tanyám van.

Vad ifjúságom csak magára gondolt,
De lelkemmel mi lesz a nagy homályban?

A világ, mellyel szívemet betöltéd,
Nem hagyta, hogy a véget, azt vigyázzam.

S szolgálhatom-e égi alkotómat,
Míg sóvár szolga s rab vagyok a vágyban?

S kinek a féreg lesz a huga holnap,
Mit kutatnék a mennyek magosában!

S az öröm napján szívem hogy' örülne?
Vaj hoz-e jót a holnap, melyre vártam?

A napok és az éjek összefognak
Elölni testem gyászos pusztulásban.

És egyik részem elszórják a szélben,
A másik részem meg az út porában.

Mit mondhatok? A bölcsőtől a sírig
Egy ellenség, a vér hajszol sováran.

Ha nem szeretsz, mit adhat még a sorsom?
Ha nem fogadsz be jószágodba lágyan?

Jótetem nincs, megbúvok meztelen
Bő irgalmadban, a meleg palástban.

De mit papolok? Mit faggatlak itt?
Én Istenem, tudod Te, mi a vágyam!

Fordította: Kardos László

SOMLYÓ ZOLTÁN: VIGYÁZZ!...

Füben feküdni jaj be jó,
szép árnyas lombú fák alatt.
A szív érzése elsimul
és elpihen a gondolat.
A fűszálak közt a bogár
oly halkán és vigyázva jár ...
Vigyázz ... Vigyázz ...
Az élet gyorsan elcikáz ...

A lábaid keresztbe tedd
és tárd széjjel a karjaid;
minthogyha az egész világ
forró csókja takarna itt.
Ott fenn a hold, a vén betyár,
oly halkán és vigyázva jár ...
Vigyázz ... Vigyázz ...
Az élet jön — és elcikáz ...

Csöndben feküdni jaj be jó,
ottlenn, a csöndes fű alatt ...
Örökre mind feledve van
az érzés, meg a gondolat ...
Ottfönn valaki csöndbe jár ...
Hisz minden elmúlt ... Mire vár
Vigyázz ... Vigyázz ...
Az élet után jő a gyász ...

Ádám és Éva. A kígyóval a fán. Kora barokk német, 1700 körül. faragás
Dr. Friedmann Ignác műgyűjteményéből

HÖNIGSBERG LICY (ARAD): A FÖLD

Tavasszal otthon voltam, Erdélyben. Váratlanul jöttem és a vonatról leszállva, egyenesen felmentem a meredeken felnyúló almáskertbe, a magasan virágzó almafák közé. Itt, az almafák tövében alusszák örök álmukat: a nagyapám, nagyanyám és két gyermekük — egyik az Apám.

Csillogó tavasz volt. A föld duzzadt a friss nedvektől, a fiatal, zöld fű rugalmasan visszahajlott a lépés után és a méhek mámorosan röpködtek, zümmögtek az almafák illatos virágai között.

Messzire ellátni innen a kert tetejéről — le a völgybe —, ahol új vetések között szeszélyesen kanyarog a Maros, szemben húzódik a párás kék hegyek hosszú sora és a soha nem nyugvó élet hangjai leszűrve, tompítva és mégis tisztán jutnak ide. A hegyek többszörösen verik vissza a rohanó gyorsvonat éles füttyét, szekérszörgést, ostorpatogást és távoli elnyújtott hangokat hoz a könnyű tavaszi szél.

És mind ebben — közel és távol — érezni azt a halk erőt, amely a mélyből áramlik és ellenállhatatlanul magával ragad mindent, ami él. Mert semmiben sincs olyan hatalmas erő, mint ebben a tiszta, fényes, halk tavaszban. Akik itt alusznak, tudom, érzik mindezt, hiszen ezt a helyet választották örök nyugvóhelyül, ahol munkás életük során is sokszor megpihentek.

Az Apám sokszor állott itt tünődve, figyelő pillantással nézte, a Maros hömpölygő hullámai nem fenyegetik-e tavaszi áradással a zöld búzatáblákat és az ő gondos kezei nyesték egyenesre ezeknek az almafáknak virágba borult ágait. Most én állok itt és elárasztanak a hamar véget ért gyermekkor édes, vidám, könnyes emlékei.

Csöndes, halk szavú ember volt az Apám, aki határtalanul szerette ezt a földet, ami neki jutott és fáradhatatlanul dolgozott érte. És a föld — Erdély sokszor megtipott, vérrel áztatott, szép sötét földje — hálás volt, a legszebb húzakalászok nőttek rajta. És az emberek is, sokszor messziről jöttek, egyszerű lelkük bizalmával — segítségért, tanácsért és Apám nemcsak tanácsot, segítséget adott, hanem gyógyította és kötözte a munkában megsérülteket. (Mint kis gyermek ennek szenteltem legnagyobb figyelmemet és azután teljes szakértelemmel bekötöttem a betegnek tartott csirkék, libák, pulykák — lábát, nyakát, fejét, — úgy hogy a baromfiudvar lakói hangos méltatlankodással keringtek és bicegtek fel és alá. Anyám rosszszaló fejcsóválással, Apám meg vidám mosollyal, biztató egyetértéssel nézte odaadó munkámat.)

Friss, harmatos nyári reggeleken néha kivitt magával Apám a szántóföldre. Felvett egy marék földet és lassan morzsolgatta, pergette le az ujjai között. *Ebbe* a földbe vetették a szép gömbölyű búzaszemeket, ez a föld adta nekünk a puha búzakenyeret, ezért a földért verejtékezett hittel és mély ragaszkodással az Apám.

Nem tudom, hogy jó zsidó volt-e. Templomba nem járt és imádkozni talán soha se láttam. Ha adni, segíteni kellett, nem nézte mi fajta, aki kér.

De egy szekrény mélyén kis csomagot őrzött. Ebben a kis csomagban, vászonzacskóban, egy marék föld volt — sárgás, száraz, agyagos — messziről került ide, ki tudja ki hozta, soha nem beszélt róla — talán nem is gondolt rá.

Tengeren túlról, a csillagszemű Rachel sírjáról hozták ezt a kis marék földet, Rácheléről, aki nehéz áldozatokkal teli fiatal életéről a Bét-El felé vezető országúton búcsúzott el, szelíden mosolygó ajkán belenyugvó, vigasztaló szavakkal, karján újszülött kis fiával.

Ezt a földet soha nem pergette ujjai között az Apám, ebbe a földbe nem vetett aranylő búzaszemeket és mégis,

mikor örök álmódásra hajtotta a fejét, ide az almafák tövébe, ezt a kis marék földet kellett a feje alá tenni.

Ki tudja, mi az az erő, amely az öntudat mélyén láthatatlan szálakkal odaköt bennünket, ahhoz a messzi kopár földhöz — odaköt bennünket akkor is, ha látszólag megfeledekezünk róla és a legnagyobb harmóniában éljük le életünket.

Abból az ősi, távoli földből talán régi álmok, vágyódások sugároznak széjjel a világűrbe s mindnyájunk életében van egy perc, egy pillanat, mikor megérezzük, hogy mégis — odatartozunk.

Ezt a földet, mely évezredek óta kopár és terméketlen nyugalomban álmodik, most termékenyítik verejtékkel, könnyel, talán vérrel és vetik a magot, mély hittel, lelkesedéssel.

Ki tudja, megérjük-e kalászba érését?

Egy kis szellő hirtelen megrázta az almafák ágait és végigsimította arcomat. Talán Ráchel, a szelíd mosolyú, csillagszemű Ráchel küldött megnyugtató üzenetet, a nyugtalan és töprengő utódnak?

Ki tudja?

Az almafák titokzatosan bólogattak fehér ágaikkal, illatos virágaikat leszórták és beborították ezt a szép erdélyi duzzadó, fekete — és azt a távoli kis marék — sárgás, agyagos, kemény földet.

SZOMBATHELYI ERVIN: SZÉGYENLED-É...?

Megkérdeztem a hernyót:

szégyenled-é testvér, hogy hernyó vagy?

Teste szőrét felborzolta a hernyó

s azt sziszegte: Isten teremtett hernyónak.

Megkérdeztem a gyomot:

szégyenled-é testvér, hogy gyom vagy?

Megtaposott testét fölszegte a gyom

s azt suttogta: Isten teremtett gyomnak.

Megkérdeztem a kavicsot:

szégyenled-é testvér, hogy kavics vagy?

Zúzott testén szikrát szórt a kavics

s azt morzsolta: Isten teremtett kavicsnak.

Megkérdeztem a zsidót:

szégyenled-é testvér, hogy zsidó vagy?

Megroppant a gerince s púp nőtt ki a hátán

és azt jajongta: szégyenlem!

Megcibáltam a zsidót:

a hernyó, a gyom, a kavics

nem szégyenli Isten kezenyomát magán;

az Ūr minden teremtménye közül csak te?

kinek égő csipkebokorban nyilatkozott meg!

S újból megcibáltam a zsidót,

hogy az ördögöt kiűzzem belőle,

s azt harsogtam a fülébe:

botor volna a hernyó, a gyom, a kavics,

ha szégyenkezne önnönmagán!

Am ha pillangó szégyenli himporát,

tölgy a sudarát, gyémánt a ragyogását:

az sem olyan balga mint te,

ha szégyenled fajtád zsidóságát!

DR BÜCHLER SÁNDOR: A GOLDZIEHERÉK CSALÁDFÁJÁRÓL

Goldziher Adolffal együtt atyja is Székesfehérvárra költözött, aki ott hamarosan megrokkant. Kórágán írásba foglalta végrendeletét, melyben meghagyta, hogy köpcsényi háza adassék el, ennek árából elsősorban betegségének költségeit fizessék és mivel fia, *Adolf és Méir Hirsch Henrik*, lemondtak a házra való igényükről. a fennmaradó összeg *Nátán és Izsák testvéreiket* illesse avval a kötelezettséggel, hogy amíg Méir Hirsch Henrik nem tudja magát kellően eltartani, hetenként 3 pengő forintot jattassanak neki.

Goldzieher Vitus 1844 január 23-án, néhány héttel azután, hogy *Nátán* fia eljegyezte *Vitus unokáját*, *Löwy Hannát (Cheile)*, elhunyt.

Goldziher Adolf a székesfehérvári hitközség egyik alapítójaként szerepelt. Fiatal hitközségben, minő a székesfehérvári volt, a mindenfelől összeverődött települők nem tudtak úgy megférni egymással és szokások, intézmények tekintetében megegyezni, mint kifejeződött tradíciójú régi gyülekezetek tagjai. Emiatt szenvedélyes viszályok színhelyévé lett a hitközség, hol konzervatívok és haladók hevesen csaptak össze jelentéktelen kérdésekben is. 1857 október 15-én Goldziher Adolf résztvett a Ferenczy polgármester által vezetett tárgyaláson, mely megakadályozta, hogy kettészakadjon a hitközség és hogy a bérelt templomhelyiséget ne egy zavargó párt, hanem a hitközség használja.

Székesfehérvárott 1850 június 22-én született Goldziher Adolfnak *Ignác fia*, akit nagyatyja, Berger Izsák után héberül *Jicchák* Jehúdának nevezett és 1852 május 16-án *Mária leánya*, kiknek később, a Goldzieher Vitus héber nevét örökölt *Vilmos testvérük* (szül. 1847 január 9) gyermekkorában halt meg.

A székesfehérvári Goldziher-ház idővel új lakót fogadott magába, *Goldziher Adolfné anyját*, *Berger Izsákné Weinmayer Terézt* (meghalt Pesten 1875 aug. 17). Férje 1844-ben Tétényben hunyt el, ahova fivére látogatására utazott. Özvegye a magyar szabadságharc befejezése után feloszlatta rajkai és magyaróvári üzletét és *Dávid, Móric* nőtlen fiaival elhagyta Moson megyét; a harmadiknak, *Farkasnak* már családi tűzhelye volt Miskolcon. A két fiatalember Pesten telepedett meg, mely a Bach-korszakban a magyar falvakból és Morva-Csehországból tömegesen húzta magához a vállalkozókedvű, intelligens, vagyonos zsidókat; ugyancsak ide tartott *Berger Izsákné Julia* nővére férjével, a *gewitschi Beer Nátánnal* — férj és feleség mostohatestvérek voltak —, ki a *pesti Beer-család*⁷¹ megalapítója lett, mely Salamon, Berthold, Jaques fiaiban ágazott szét. Mikor Berger Dávid feleségül vette Beer Nátán Katharina leányát, özvegy *Berger Izsákné* nem fia otthonába, hanem Székesfehérvárra költözött leányához, *Goldziher Adolfnéhoz*. Itt meghitt barátnőre akadt Székesfehérvár legelső zsidó telepésének, Stern Chájjimnak feleségében, a fehérmegyei Csurgón született Benedikt Márkus nikolsburgi és morvatartományi főrabbi leányában. Az élénkeszű, igen okos nagyanya — középtermetű, fekete haju és szemű asszony volt — áldásosan tudta befolyásolni Goldziher Ignác kialakuló lelkivilágát. Elbeszélései a morvaországi zsidók életéről, melyben atyja, Weinmayer Becalél a tartomány zsidóságának érdekeit odaadóan képviselte, a francia

⁷¹ Családi névül helyesen a Bär-t kellett volna használniok, mert Beer Nátán atyját Jiszászechár Bär hákóhénak hívták a Bogdán Rezsónél őrzött családi írásk alapján.

háborúk eseményeiről, a rajkai postaépületben megjelent I. Napoleonról, a szent szövetségbe tömörült uralkodókról, élénken foglalkoztatták kis unokája képzeletét.⁷² A nagy Bonapartot a Goldziherék is látták, Köpcsényben, midőn innen az ostromolt Pozsony megtekintésére indult.

Goldziher Ignác rajongással csüngött nagyanyján, ennek a bölcs asszonynak ajánlotta nyomtatásban megjelent legelső szerzeményét.

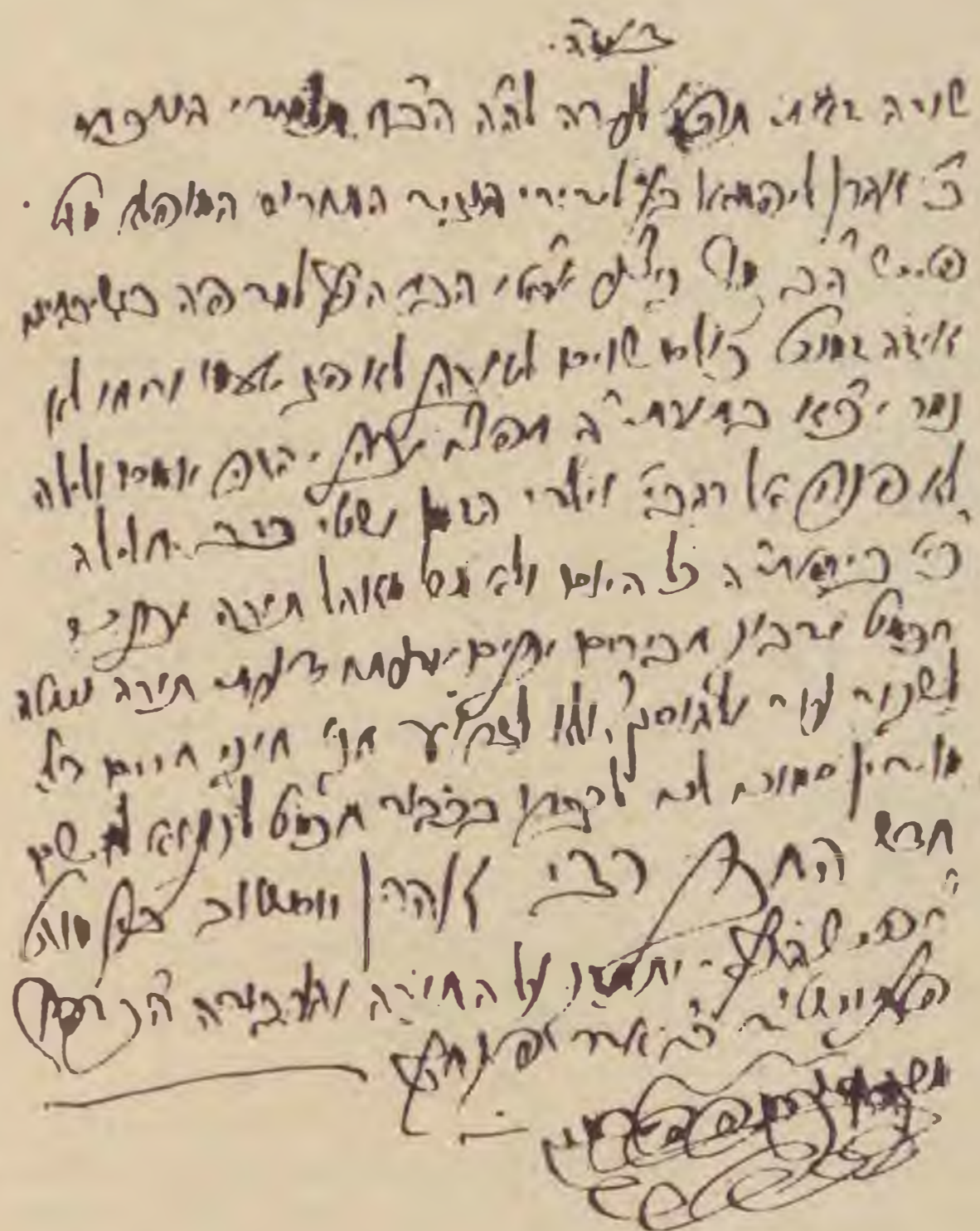
A székesfehérvári Goldziher-családi körnek ünnepet jelentett, valahányszor Dessauer Gábiel balatonfőkajárenyingi rabbi látogatott el hozzá, aki a falusi templomában tartott prédikációit hozta mindig magával. A nagyanya, Goldziher Adolffék és gyermekeik: Ignác és Mária élvezettel hallgatták a hivatásáért hevülő szegény pap szónoklatait, szentírás magyarázatait.

Goldziher Ignác művelt, erősen vallásos környezetben nevelkedett, hol már gyermekéveiben a talmudi tanulmányokra fogták, melyekbe a fiú rendkívüli képességeit felismerő szigorú tanítója, Freudenberg Wolf Mózes vezette be. A szülői házban nyert vallásos benyomásokhoz ahogy ifjúságában, később is bensőséggel ragaszkodott Goldziher Ignác, kinek a vallási hagyományokhoz húzó gyermekkori jellemvonására érdekesen rávilágít unokatestvére, dr. Goldzieher Vilmos naplójának feljegyzése:

„Mit meinem Vetter Ignaz Goldziher führte ich meine Korrespondenz die noch vorhanden sein soll,⁷³ in welcher

⁷³ A levelezés fenmaradt.

⁷² Goldziher Ignác naplójából.

Szófer Mózes „Chaszam szófer“ pozsonyi főrabbi „Chaveroklevél“ adománya Goldziher Adolf részére 1828 febr. 27.

ich als libre penseur gegen die Masse jüdischen Formelkrames aufgetreten war, aber von ihm, der damals kaum 13 Jahre alt gewesen sein kann, in energischer Weise bekämpft wurde.“

Frankfurter Sámuel unokatestvére Pestről 1864-ben imakönyvvel kedveskedett Goldziher Ignácnak, a fiú Székesfehérvárról küldött köszönő levelében hangsúlyozta, hogy életmódjának szimbóluma lesz az ajándék.

Székesfehérvár eltörölhetetlen nyomokat hagyott Goldziher Ignác lelkén. Freudenberg Wolf Mózes emléke öregségéig kísérte; naplójában meghatóan szép sorokban méltatja ennek a mesterének hatását szellemi fejlődésére. Mint világhírre emelkedett tudós is számontartotta az egyszerű, szerény székesfehérvári tanító halálának évfordulóját és azon hálájának kifejezésekké imájában gondolt rá. Miksa és Károly fiai bármicváját szülővárosában, Székesfehérvárott ülte meg, azok vallási gyülekeztében, kik még maguk, vagy ezek szülei látták a feledhetetlen ünnepélyt a Bálák hetiszakas szombatján, melyen a 13 éves Goldziher Ignácot a zsidó közösség nagykorú tagjává avatták és amikor, ahogy ezt fénykép örökítette meg, Natonek József rabbi szószékéről tartott előadást. Végző akarata volt Goldziher Ignácnak, hogy székesfehérvári származásának héber feljegyzése rákerüljön sírkövére.

Goldziher Adolf, aki apósához hasonlóan, inkább a szellemiek, mint a világi dolgok iránt bírt érzékkel, Székesfehérvárott se boldogult kereskedelmi téren; 1865-ben hőrüzletét Pestre tette át, ahol rokonságából nálánál nagyobb szerencsével állta meg helyét szakmájában nővérének fia, Frankfurter Sámuel. Goldziher Adolf elhatározásánál, hogy a fellendülő fővárosban telepedjék meg, a családfenntartási vágyon kívül az is döntő volt, hogy Pesten megfelelő to-

vábbképzésben részesülhessen Ignác fia, kinek ragyogó jövőt jósltak.

Székesfehérvárott a ciszterciák gimnáziumában 1860-tól fogva öt osztályt végzett a csodagyermek. Kis gimnazista volt még, mikor imákat tárgyaló szerzeményeivel kezdte meg irodalmi munkásságát. Ennek a legelső nyomtatott dolgozatának címe: Sichat-Jieczhak

Abhandlung über Ursprung, Eintheilung und Zeit der Gebete. Von Ignaz Goldziher, Gymnasialschüler in Stuhlweissenburg, Pest, Druck von Johann Herz, 1862.

Azután, hogy atyja a Terézvárosban megnyitotta üzletét, a középiskola további osztályait mint magántanuló a pesti református lyceumban járta, ahol 1868 február 25-én — ekkor már rendkívüli egyetemi hallgató volt — Nordau Miksával együtt tett érettségi vizsgálatot. Bámulatos szellemi erejének, tüneményes tudománybőségének feltűntetője, hogy már a maturát követő évben, 1869. december 20-án, 19 éves korában elnyerte a doktorátust Lipcsében, ahova Eötvös József báró kultuszminiszter állami ösztöndíjjal küldte ki. A Heinrich Leberecht Fleischer orientalistától megbírált disszertációját a somogy megyei Kőröshegyen Löwentritt Sámuel földbirtokos vendégeként dolgozta ki a nyári vakációban. A Studien über Tanchum Jeruschalmi értekezését lyrai hangulatban írta, szerelmesen a vendéglátó úri család hájos, élénk szellemű Sarolta leányába. Berger Adolfné Löwentritt Sarolta kőröshegyi kúriáján még ma is, mint 85 éves matrona, ifjúsága kedves emlékeként gondosan tartogatja egykori lovagja, trubadúrja, a doktorátusra készülő Goldziher Ignácnak áradó leveleit, verseit.

A fiatal Goldziher Ignác kiváltságosan nagy tehetségéhez fűzött várakozásokat messzire túlhaladta tudományos karrierje, mely a külföldön annyi dicsőséget szerzett Magyarországnak. Ritka fényes pályájáról és tudományos munkásságáról nyújt áttekintést C. H. Becker, volt porosz kultuszminiszternek, a Der Islam 1922-iki évfolyamában megjelent nagyobb nekrológja, továbbá Louis Massignon, a párizsi Collège de France professzorának Goldziherről írt megleghangú életrajza a Revue de l'Historie des Religions-ban 1922-ben. Ez az utóbbi kibővített biográfia megelőzi csaknem hatvan esztendőn át folytatott tudományos munkássága impozáns eredményeinek, közel 600 munkának, felsorolását, melyeket dr. Heller Bernát gyűjtött és ismeretett a tanítvány és barát szeretetével. Az életrajz a bibliográfiával együtt 1927-ben jelent meg a L'école nationale des langues orientales vivantes kiadásában. Néhány évvel később ismét dr. Heller Bernátnak volt sok érdekes mondanivalója Goldziherről „Goldziher Ignác emlékezete“ felolvasásában, mely az Izraelita Magyar Irodalmi Társaság 1932-iki Évkönyvében jelent meg dr. Sebestyén Károlynak „Goldziher Ignác, az ember“ előadásával.

A Goldziher nagysága előtt bemutatott hódolatok közt a legmeghatóbb és felette hecses a keleti tudományok nesztoráé, Theodor Nöldekéé, ki C. Snouk Hugronjchez írt levelében az igazi tudós alázatával s önismeretével jelentette ki:⁷¹ „Dass Sie mich den grössten Orientalisten der Gegenwart bezeichnen, ist aber unrichtig, denn ich weiss wohl, dass mir der geniale Zug, den Goldziher und Wellhausen hatten, ebenso fehlt, wie er meinem unvergesslichen De Goeje fehlte“.

⁷¹ Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, Band 10 (Leipzig 1931), 280—281.

בעזרת יתמיך!
החמם למטח מהי"ב את עצמו בזו, מסעד ועד עולם, שיהיה
ממעשי הרעים, ויעזוב את דרכיו המקולקלים, וישתדל
תמיד לקיים מצוות כבוד אב ואם כמה שכתוב
בתורת משה ע"ה כבר את יאבין ואת אסך למען
יהירטון ימך שמו י"ב ויאנוכי לא כעבד המשמש
את הרב לקבל פרס אחיה, אלא כעבד המשמש
את רבו ללא על סנות לקבל פרס אלא מדינת
שמים. — ימחול ל אבי מורי הנכבד את כל
חסי ופשישי חשאתי ושפשעתי בו עד היום הזה.
פה קק סשה ליוכ יום ד חניסן לסוד אחי מות
שנת ומודה ועזוב י"וחם תמיו . ק
הקטון יאי צק ליב ז ואל דציקער.

Goldziher Ignác gyermekkori fogadalma, melyet Székesfehérvárott 1862 április 8-án foglalt írásba. „Alulírott kötelezi magát, mától mindörökké, hogy tartózkodik rossz cselekedetektől és törekedni fog mindig betartani a parancsot, „tiszteld apádat és anyádat...“ És apám bocsássa meg, amit vétkeztem ellene a mai napig.“

TERSÁNSZKY JENŐ: AZ ANTISZEMITA

Az osztályban csak két zsidó fiú volt. Az egyik Lebovits, nagy, szőke, lomha gyerek, a másik Levin, egy tömzsi, mongolképű fiú.

Előttem ültek együtt a padban. Nem azért, mert zsidógyerek, zsidógyerekhez húzott. Hanem azért, mert osztályfőnökünk, legkönnyebb áttekinthetőség kedvéért, névsor szerint ültette az osztályt. Így a két *El* kezdőbetűs zsidó fiú egymás mellé került.

Máskülönbén Lebovits és Levin arról adtak éppen példát az osztálynak, hogyan átkodhat meg egészen rendkívüli módon két ember között a gyűlölködés.

Lebovits és Levin még a tanév elején, a patkózáson vesztek össze.

A patkózás, mint a golyózás, olyanféle szerencsejáték. Krajcárokat dobálnak egy kerek kődarab felé, akié közelebb van, az a koronás felükkel fölfelé egymásra rakott krajcárokra üt a kővel. Ahány az írásos oldalára fordul, annyi az övé. Ami nem fordul? Arra üt a következő játékos.

Hát Lebovits nagy nyereségben volt. Levin utolsó krajcárját dobta már a kő felé. A Lebovitsé esett közelebb. Ő ütött.

Mikor már fölütötte, vagyis elnyerte a Levin krajcárját, Levin a sokat vesztett játékos dühével és merszével, hirtelen fölkapta a pénzét:

— Nem játszom tovább!

— Hohó barátom! — förmedt rá Lebovits: — Ha már dobtál és ütöttem, az enyém a pénzed! Guberáld csak vissza!

Az összes gibicek Lebovitsnak adtak igazat. Nem is teheték másként. Közmeghostránkozást okozott Levin erőszakos föllépése. Precedensnek is félelmes volt a jövőre nézve. Destruálta, korrumpálta volna a játéktörvényeket.

Mindenki meg volt győződve, hogy ha Levin továbbra is kitart szemtelen eljárása mellett, hát Lebovits nem hagyja a jussát és Levin keserves leckét kap.

Lebovits óriás volt Levin mellett. A második legnagyobb és legerősebb fiú az osztályban. De mint sokszor fordul elő ilyen természetes embereknél, Lebovits jámbor gyerek volt nagyon, majdnem nyúl szívű és melák.

Levin pedig mint egy kis fekete hörcsög. Kész volt rögtön a vicsorgásra, verekedésre.

— Ne hadd, Lebovits!

Már azért is ömellte volt a gibicek rokonszenve, mert szegény fiú volt Lebovits. Az apja falusi kocsmáros, nagycsaládú, göthös, vénember. Néha a lábujja kikandikált Lebovitsnak a cipőből, amúgyis nem tudta ellátását fedezni a falusi kocsmá jövedelméből apja. A patkózáson való nyereség komoly mellékjövedelemnek számított Lebovitsnál.

Ezzel szemben Levinről tudta az egész gimnázium, hogy egy tekintélyes földbirtok néz rá. Szüleit elvesztette és a gyámja kezelte vagyonát. A legelegánsabb ruházata Levinnek volt az osztályban és minden pénzzel megvehető megvett.

— Ne hagyj, Lebovits! — zúgta a gibickar tehát. Így, ha Lebovits megrohanja és elpáholja Levint a sérelméért, teljes erkölcsi védelem kínálkozott neki már eleve, a küzdelméhez.

Amde Lebovits békességes természete megfékezte jogos indulatát. Ahelyett, hogy nekiment volna Levinnek, egy szónoklatba fogott:

— Tudd meg, hogy ez olyan aljas, piszok, nyomorult viselkedés tőled, hogy megérdemelnéd, hogy megrakjalak.

De az ilyen alakkal, mint te, aki ilyesmire képes, csak bepiszoklám a kezemet!

— Azt szeretném látni, hogy hozzám érj! Rongyos! — hallszott a Levin kihívó válasza.

Dehát Lebovitsot ez sem bírta tettlegességre:

— Végeztünk! — mondta megvetőleg Levinnek. — Ha van pofád megtartani az olyan összeget, amit játékon nyertem el tőled, úgy sem számítsz többé úriembernek. Úriemberek ki szokták golyózni maguk közül az ilyen alakokat. Párbajt sem vívnak ilyenekkel és aki szóba áll velük, szintén bojkott alá kerül. Ezzel tisztában lehetsz!

A gibicek kara ugyan jobb szeretett volna egy szép mérkőzés tanuja lenni. A megszegyenítés pírja helyett inkább egy pár kék foltot, horzsolást látott volna szívesen a Levin képén a Lebovits nagy mancsától. Dehát ennek híján is mindenesetre Lebovits mellett maradt a közvélemény.

Az én padszomszédomat Igel Eduárdnak hívták. Ő adott hangot a közérzetnek. Igaz, egészen furcsán a következő nyilatkozatot tette:

— Ezekután én sem és senkisem ál, az igaz, szóba ved, Levin, ha kitelik tőled, hogy nem adod oda a más nyereségét. Megjegyezheted, hogy csakis egy büdös zsidó képes erre!

— Mit mondtál, te nyálás? — ment neki rögtön Igelnek Levin. — Kért föl pörosztónak valaki?

Azzal már egymásnak is estek. Csihé-puhé! Útlegettek egymást agyba-főbe. Gáncsokat vetettek egymásnak, hemperegtek a földön Levin és Igel.

A gibic-kar vérszomját ők elégítették ki. Ha Lebovits elmulasztotta a verekedést a saját érdekében, Levin viszont kiállt a fajáért is!

*

Ennek az esetnek a következménye lett aztán, hogy Lebovits és Levin szigorú nembeszéléses haragban maradtak egymással.

Nem hajlottak semmi békítésre. Még a nevét sem ejtették ki egymásnak másként, csak: az a pimasz!

Abban a kis csinyektől, összeesküvésektől, cselszövényektől terhes közösségben, amit egy gimnáziumi harmadik osztály jelent, sok kellemetlenséget, galibát hozhat az ilyen harag a közre.

Az osztályban titkos jelmondatok cirkulálnak, vagy puskák adódnak kézzől-kézre, vagy a sugást kell továbbítani... Ezek a fontos, életbevágó ténykedések nem akadhatnak meg két nembeszéléses padszomszédon.

Lebovits és Levin pedig nem volt hajlandó fölfüggeszteni a gyűlölködést a köz érdekében sem.

Legtöbb bajt persze azoknak okoztak nembeszélésükkel, akik szomszédai voltak. Közöttük nekem és Igelnek, Lebovits minden avizót nekem adott át hátra, vagy Igelnek Levin helyett és Levin szintén. A hátrafordulás pedig olyan mozdulat, ami könnyen föltünik a tanárnak. Sokszor rajta-vestettünk a csinyeken emiatt.

Azért volt az osztálynak evidens érdeke a Lebovits és Levin kibékítése.

Povedált nekik mindenki eleget. Együtt is, külön is. Nem használt!

Összekevertük a könyveiket a padban, hogy összehozzuk őket. Hiába! Fürdésnél összekötöttük nedvesen a Lebovits cipőfüzőjét a Levinével. Némán, fenekedve göbözték ki. Névtelen leveleket írtunk nekik egymás kiengesztelő dött hangulatáról.

Nem puhultak meg!

Példája, majdnem nevezetessége lettek a szótartásnak az egymáshoznemszólásban.

*

Igel, a szomszédom, akkoriban még ritka, de annál megrögzöttebb antiszemita volt.

Szerinte Lebovits és Levin nembeszélése kicsinált, alatomos, keleti fogás volt. Egészen fantasztikus rágalmakat eszelt ki Igel arranézeve, hogy Lebovits és Levin félre akarják vezetni, ki akarják használni maguknak és el akarják árulni a tanároknak az osztályt ezzel a látszólagos gyűlölködésükkel, míg titkon a legbizalmasabb fajtestvérek.

— Mindenki tudja, hogy az átkozott zsidók célja a keresztény társadalom tönkretétele és a saját viláгурalmuk megalapítása! — hirdette Igel letorkolásul, ha valaki vitára kelt vele a Lebovitsra és Levinre szórt képtelen vádjai fölött.

Soha sem láttam még, azóta sem, a zsidóknak engesztelhetelenebb, könyörtelenebb ellenségét, mint ez az Igel Eduárd volt.

*

Júniusban lehetett már, a nagyismétlések előtt, hogy egészen véletlen, a tíz perc szünetre való csöngetés után mi négyen maradtunk még az osztályban.

Lebovits, Levin, Igel és én.

Egyszerre csak nyílik az osztály ajtója és az öreg Lebovits jön be rajta.

Csöppet sem volt tekintélyt parancsoló a föllépése. Ruhája pecsétes, koszlott, hosszú, fehér szakáll a pipamocsoktól sárgállott. Csupa alázatos görnyedés, mosolygás volt az egész öregember, amint nagy, görcsös, falusi komodorokat kergető hotjával bekukkant a fia után az osztályba.

Lebovits velem tárgyalt éppen valamit, mikor apja bejött. Hát mikor az öreg zsidó ódaadta neki a kezét csókra, rám mutatott és ezt kérdezte:

— Ő zsidófiú?

— Nem! — rázta fejét ifjú Lebovits.

Mire Igel, váratlan és kéretlen és gúnyosan a padban kotorászó, elegáns, gögösarcú Levinre mutatott az öregnek:

— Ez zsidó!

— Gyere ide! — intett erre az öreg Levinnek.

De Levin persze nem mozdult. Végigmérte az öreget és tett a fejével valami köszöntésféle moccsanatot. Azzal ki akart somfordálni az osztályból.

— Mi az? Miért nem jössz ide hozzám? — kérdezte indignálódva az öreg Lebovits és magyarázatul hozzátette: — Elkéresztettem a fiamat az osztályfőnök úrtól, az utolsó órátkról, meg egy barátját is. Kiviszlek szekérrel benneteket a baromvásárra. Jó mulatság nektek!

— Köszönöm! — ingatta fejét Levin tagadólag és megvetőleg. Ifjú Lebovits pedig vörösén, kínlódva olyan arcot iparkodott vágni édesapjára, mint aki tanácsolja, hogy hagyja útjára Levint.

De erre megint, most már nyílt csufondárossággal szólt meg Igel:

— Haragban vannak. Nem váltanak szót egymással ők. Az egész osztály békíti őket már a veniszankte óta.

— Mész oda rögtön, te gazember és öleled meg őtet? — rivall erre az öreg Lebovits a fiára, Levinre utalva.

Az ifjú Lebovits hajlana talán a parancsra. De Levin szó nélkül hátat fordít és indul az ajtónak.

Az öreg Lebovits erre megragadja a fia kezét. Vonszolja őt magával és közben Igelre kiált:

— Ne eressze ki az ajtón azt a szemtelen gyereket!

Igelnek se kell több. Odaugrik az ajtóhoz, ráfordítja

a kulcsot és zsebrevágja. Vihog a vad kárörömtől. Az öreg Lebovits pedig viszi fiát a szorongó, de különben ádázképű Levin felé:

— Fogadtok azonnal szót? Lesztek jóbarátok? Ezt kell tapasztalnom zsidó fiúk létekre, akik csak ketten vagytok egy osztályban, hogy ellenségeskedtek? Ezt?

Az ifjú Lebovits hadrál, nyüszített, vonakodott. Levin nyíltan, ingerülten tört ki:

— Mi címen tetszik nekem parancsolni?

— Ezen a címen! — vette az öreg Lebovits a nagy görcsös hotját s azzal a sarokba szorult Levint, a fiával együtt alaposan elpáholta.

A pad tetejéről szemléltem a jelenetet, nagyon vegyes érzelmekkel. A Levin megtört makacssága, mikor végre kezét nyújtotta a szívesen hömbölő Lebovitsnak, nem kapott meg annyira tanulságot, mint a végjelenet.

Igel kezdettől fogva csupa gyalázatos fondorlat, áskálódás és káröröm szerepét játszotta ott. Mi más?

Erre, mikor már odafejlődött a helyzet, hogy az öreg Lebovits távozásra szólítja fiát és Levint és azok meghunyászkodva vonulnak előtte, Igel nyitja ki az ajtót az eldugott kulccsal.

Hát az öreg Lebovits meghatottan, dicsérőleg simogatja meg neki a fejét:

— Köszönöm, kisfiam, hogy bizalmas voltál egy apához! — mondja és egy fényes hatost nyom az Igel markába: — Tessék! Fogadd el tőlem jutalmul.

Igel eltette a pénzt. Vágott egy fintort. Rácsapta majdnem az öreg Lebovits sarkára az ajtót és nagyot röhögött rá:

— Elbántam ezekkel a hüdös zsidókkal! Mi?

A venosai katakomba bejárata

DR. MUNKÁCSI ERNŐ: VENOSA

Dr Munkácsi Ernő, az olaszországi zsidó műemlékek szakavatott tudósa, újabb művében a délolaszországi zsidóság történeti és művészeti emlékeit ismerteti kutatásai alapján. A könyv, mely legközelebb német nyelven jelenik meg, megdöbbenően tárja fel a mai időkkel való sorshasonlatosságot. Ezt tünteti fel a márciusi számunkban közölt szemelvény és erről tesz tanúságot a Venosa tragikumáról szóló alábbi érdekes részlet is.

Ott, ahol az antik *Via Appia* tengerparti végpontjából, *Brindisitől* kiindulva erősen nyugat felé fordul, hogy a *Basentello* folyó völgyében *Benevento* felé kanyarodjon, magas hegyoldalon terül el *Venosa* városa, a *Hohenstaufenek* idejéből származó várával, középkori katedrálisának romjaival s még az ókorból ittmaradt épületeivel és a város előtti domboldalakba bevájt *ókori zsidó temetőkkel, katakombákkal*. Sokszáz kilométernyi távolságban nem lakik zsidó ezen a környéken és ki hinné, hogy *itt volt az európai zsidóságnak egyik legrégebb települése, egyik legrégebb szervezett hitközsége*.

Még állott a jeruzsálemi szentély, amikor már Venosában valószínűleg zsidó község volt. Két év telt el *Horatius* születése után, amikor a nagy *Pompeius bevonult Jeruzsálem városába*, *Judaea* érintkezésbe került a római Imperiummal és zsidó kereskedők telepedtek meg Itália keleti tengerparti városaiban és a fővárosba vezető *Via Appia* melletti gócpontokban, így Venusiában. Az első bevándorlók szabad emberek, kereskedők voltak. *Judaea elfoglalása után ezeket azok a rabszolgák követték, akiket Titus és Vespasianus Hadrián és mások hurcoltak magukkal Palesztinából és a partraszállás után nyomban eladták őket a tengerparti városokban*.

Ez az újabb tömeges szaporulat gyarapította a venosai zsidók számát, akik már az I. században szervezett községet alapítottak. A katakombák feliratai beszélnek a község fejéről, az „*archisynagogos*“-ról, bírájukról, a „*gerusiarca*“-ról. Szinte egészen különös jelenség a zsidó történetben, hogy a község életében nők vittek vezető szerepet. Az egyik felirat szerint *Faustina „presbitera“* volt, *Alexandra* pedig „*pateressa*“.

Teltek az évszázadok... Rombadőlt a római birodalom, jöttek az északi szőke germánok, majd a görög császárok vad harcosai és utánuk a sötétszínű mórok. A IX. században élt *Achimaaz* krónikájában említést tesz egy palesztinai rabbiról, aki Venosába költözött és ott minden szombaton a zsinagógában prédikált. Még ma is megvan a 845-ből származó sírfelirat, amely megőrizte *Natan ben Efrajim* rabbi emlékét, „*aki becsült, bölcs ember, a jesiva feje és korának szellemi vezetője*“ volt. A zsinagógái költészet is virágzott. Venusiában élt *Silano*, a délitáliai zsidó poézis egyik kiválósága.

S jött a középkor, a népek vándorlása, iszonyatos háború, rombolások. A mórokat elűzték a normannok, a normannokat pedig leigázták a Hohenstaufenek ghibellin csapatai... Hol az egyik, hol a másik hódító vette ostrom alá Venosát és ezekben a harcokban feldúlták azokat a temetőket, amelyeket az ókori katakombák felett levő domboldali földterületen a VII—IX. században használtak.

A normannok a XI. században a város kapuja előtt monumentális katedrális kezdték építeni a Szentháromság tiszteletére. Ehhez az ókori épületek travertin kövein kívül az egykori zsidó temetők sírköveit is felhasználták. *Dragon, Guiscard Róbert* testvére alapította a venosai *S. Trinita* katedrális; nem tudták befejezni ezt a hatalmas épü-

letet, amely ma romokban hever, de még most is fennálló oszlopai között *kikandikálnak a héberbetűs sírkövek, a kezdő középkor zsidó történetének tanubizonyosságai...* S a középkor vége felé az *S. Trinita*, a Szent Háromság templomát is elfeledték; moha és gaz nőtte be a templomnak fedél nélkül maradt középhajóját. A környező hegyoldalon a katakombákat részben betemette a földrengés, de a bejáratoknál kis barlangok maradtak meg, amelyeket vihar idején menedékkül használtak fel a nyájaikat ott legeltető kecskepásztorok. *1853-ban egy pásztorfiú bemászott azon a nyíláson, amely a barlangból a föld mélyébe vezetett. Csodálatos folyosókat láttak szemci*. A folyosók falain feliratok voltak, sok vörösszínű különös betűkkel. *Igy fedezték fel a venosai katakombákat*.

*

Venosában a zsidó kultúrtörténetnek két fontos tárháza van: az ókori katakombák és a katakombák földfelületén, a középkor kezdetén létezett temető felirati anyaga. Ezeket akartam a helyszínen tanulmányozni.

A venosai kis pályaudvar a völgyben fekszik, közvetlenül az ókori *Via Appiánál*. Naponta 2—3 helyi érdekű motoros vonat halad át rajta; idegenforgalma nincs és így semmi sem zavarja az ősi Venosa csendes álmodását. Meglepetés volt számomra, amikor Venosa podestája, *Felice Bartimocancellara* a vasútnál ünnepélyesen fogadott, így akarta megbecsülni a zsidó kultúrközösség érdeklődését.

A podesta először a városházára vezetett. Ennek udvarán a középkori Venosa különböző ásatási emlékei, a tanácstermekben pedig Horatius életéből vett festmények fogadtak. S néhány perc múlva, a reggeli mise befejezése után, megjelent *Rocco Briscese* professzor, érseki helynök, a *S. Trinita* katedrálisának őre, a zsidó katakombák lelkes gondozója. A 60. év felé járó, napharnított arcú, tudós pap Venosában született, itt élte le egész életét, minden követ ismer... Szabad idejét az archeológiának szenteli és tudományosan foglalkozik az olasz zsidóság multjával. Neki köszönhető, hogy multunk e legrégebb emlékeinek egyike nem ment tönkre, nem jutott feledésbe...

A venosai katakombákat 1853-ban fedezték fel és már ugyanezen évből két iratunk számol be az ott találtakról.

Sajnos, hogy az 1853. évi felfedezés már nem találta a katakombákat érintetlen állapotban. Amiként az egyiptomi királysírokat többnyire már az ókorban kifosztották, úgy a zsidó katakombákat is legtöbbször ez a sors érte a középkorban. De *Angelis* és *Smith* megemlékeznek arról, hogy tapasztalniok kellett, hogy kapzsi, zsákmányvágyó rablók pusztítottak ott — *azt hitték nyilván, hogy aranyat és ékszereket találnak* —, *széjjelszörták a halotti relikviákat, összetörték az értékes feliratokat*.

Abból a tényből, hogy ezekben a feliratokban mindjobban előretör a héber nyelv, igen érdekes tanulság vonható le. Ha szem előtt tartjuk, hogy ezt a katakombát a Kr. u. III. században kezdték használni és a VI. századig temetkeztek benne, továbbá, hogy a katakombák felett levő földterületen volt külső temetőt a VII. század közepétől a 800. év körüli időig használhatták, *a héber nyelv és a zsidó kultúra egy sajátságos reneszanszának vagyunk a tanúi*. Míg a régebbi római katakombák feliratai csaknem tisztán latin vagy görög nyelven szólnak s csak itt-ott tűnik fel egy-egy héber betű vagy héber szó, addig a venosai sírfeliratokban, bár eleinte lassan és erőtlenül, de határozott disszimiláció folyamata mutatkozik. Mind sűrűbben jelentkeznek héber szavak, majd héber mondatok és idővel már a Szentírásból vett kifejezések is, s amikor a VI. századba érkezőnk, a tiszta latin vagy görög szöveg eltűnik és megjelenik

a középkori sírköveknek teljesen héber nyelve. A venosai feliratok így átmenetet képeznek az ókorból a középkorba. Az utolsó katakombá-temető feliratainak kifejezőmódjai csatlakoznak a földfeletti temető első idejéből származó sírkövek szövegével.

Vajjon mi lehetett az oka ennek a disszimilációs folyamatnak? Úgy vélem, hogy az igazságot közelítem meg, amikor azt a következő kettős tényezőben látom: a külső viszonyok nyomásában és a zsidó vallási kultúra (a talmudtanulás) elmélyülésében. Mert a III. századtól egészen Nagy Constantinusig a zsidók sorsa kedvező volt Itáliában. Caracalla császár híres ediktuma minden provincia lakóinak megadta a polgárjogot — vallási különbség nélkül. S ez a kedvező helyzet az asszimiláció folyamatát erősítette. De az Egyház hatalmának kiépülésével és a keresztény egyháznak államvallássá történt elfogadása után, egymásután érték a zsidóságot azok a megszorító rendelkezések, amelyek lassan kiszorították az őket környező társadalomból. Ehhez járult a folyton elmélyülő vallási kultúrának, a Szentírásnak és a talmudnak tanítása és tanulása s ezzel a héber nyelvnek a diasporában való elterjedése.

*

Briscese professzor vezetett. A kísérő városi karabiniéri fáklyával világította a folyosókat. Órákon át bolyongtunk a földalatti városban. Sokszor mély üregeket kellett átugorni, — néha a folyosó nem volt magasabb egy méternél és csak leguggolva lehetett továbbjutni. S a loculik felett fel-feltűntek a fekete-, vagy vörösszínű feliratok.

Olvassunk el egyet-kettőt! Az egyik folyosó falán a következő részben görög, részben latin betűkkel írt, teljesen épen megmaradt feliratot láttam.

Hic Reques — Et Alessandra -- Pateressa Qui
XIT ANORO PLUSM

(Itt nyugszik Alexandra Pateressa — a gyülekezet anyja, — aki élt ... évet. Béke)

A felirat vakolatra van írva és vörössel utánafestve. A katakomba legtanulságosabb felirata a következő:

HIC. CISCVED. FAVSTHNA.
FILIA FAVSTIN. PAT. ANNORVM
QVATTVORDECI. MHNSVRUM
QVINQVE. QVE. FVET. VNICA. PAREN
TVRUM QVEI. DIXERVNT. TRHNVS.
DVO. APOSTVLI. ET. DVO. REBBITES. ET
SATIS. GRANDEM. DOLVREM. FECET. PA
RENTEBVS. ET. LAGREMAS. CIBITATI.
QVE. FVET. PRONE PVS. FAVSTINI.
PAT. NEPVVS. BITI. ET. ACELLI.
QVI. BVERVNT. MAIVRES. CIBITATIS

(„Itt pihent Faustina, Faustinus „Pater“-nek „atyának“ leánya, aki 14 éves és 5 hónapos, szüleinek egyetlen gyermeke volt; két kiküldött (apostuli) és két rabbi (rebbites) tartottak fölötte gyászbeszédet, nagy fájdalmat okozott szüleinek és könnyeket községének, dédunokája volt Faustinus „atyának“, unokája Bitanak és Asellusnak, akik a „major civitatis“ méltóságát töltötték be.) (Utána héberül: „Faustina sírhelye nyugodjék lelke, béke legyen vele.“)

A S. Trinita katedrális kb. félkilométernyire fekszik a város falai előtt. Briscese professzor lelkesen magyarázta az ott levő normann korból származó sírokat és ezután léptünk be a katedrális „giardino“-jába. A látvány felejthetetlen volt. Tényleg négy fallal körülvett területen voltunk, amelynek középső részét csodaszínű virágok, rózsák, illatos magasnövésű szekfűk és mirtusbokrok tették élénkké. S ezek a virágok vadul, rendezetlenül nőttek ki a termőtalajból: az itt lakó barátok gyógynövényeket termelnek, a megkezdett, de soha be nem fejezett katedrális hajójában. mert a „kert“ valóságban egy hatalmas arányban megkez-

dett katedrálisnak tetőnélküli középhajója. Ott állanak az évszázadok viharainak kitett korinthusi oszlopok, mint egy keleti uralkodó királyi palotája függőkertjének tartó állványai. A földön leesett frizek, lábazati oroszlánok teszik romantikusan színessé a látványt. S lám, a baloldali, márvánnyal borított falnál feltűntek a héberbetűs kövek, amelyek vagy a falba vannak beillesztve s vakolattal odaerősítve, vagy csak odatámasztották őket. Ezek már nem a katakombák kicsiny sírzáróablái, hanem jórészt nagyarányú travertin kő; többnyire téglalapalakúak, a betűk véssése kifogástalan, jórészüik most is minden további nélkül olvasható. A sírköveknek a falba való elhelyezése minden rendszer nélkül történt; a héber betűk ismeretének teljes hiányára vall, hogy egy részüket fordítva falazták be. *Néhány sírkőnél megfigyeltem, hogy a hétkarú lámpás (menora) mellett, vagy a héber szöveg között egy-egy kereszt van bevésve.* Erről a venosai emlékek legrégebbi írói is megemlékeznek, így D'Aloe is. Ascoli szerint a keresztet a középkorban vésték be, vagy azért, hogy a templomban elhelyezett héber köveket megszenteljék, vagy hogy elhiggyék, hogy azok a valóságban keresztény emlékek.

Órákhosszat néztem — könnyezve a kőbevéssett írásokat. Egészen közel láttam azokat, akik e kövek alatt nyugodtak egykor és akik hittek a feltámadásban, az örök életben, a megváltásban, a Szentély újbóli felépítésében, amü napjainkban reméltek látni... Mert ez a kívánság akkor nem formáság — hanem a valóság éltető reménysége volt.

VIII—IX. századból való héberszövegű sírkő a venosai földfeletti temetőből. A menorába keresztet vésték a későbbi századokban

A SZERETET MUNKÁSAI*

Hatalmas munka fekszik előttem, mely a fenti címet viseli. Hatalmas nem csak terjedelemlre nézve, mert 425 sűrűn nyomtatott lap, de hatalmas tárgyánál és annak feldolgozásánál fogva. Gerő Katalin, aki az „Életem“ c. művével mint kiváló író nő mutatkozott be, úgyszólván életfeladata betetőzését látja abban, hogy megírja a Pesti Izr. Nőegylet történetét, amelynek folyásában és kialakításában ő oly tevékeny részt vett.

Megírta a nagy művet és pedig a legszerencsésebben. A nehéz, mozaikszerű anyagot évek szerint csoportosítva, oly érdekesen és világosan dolgozta fel, hogy valóban örök emléket állított azoknak „a szeretet munkásai“-nak, kik ezt jótékony, nemes és eredményes működésükkel feltétlenül megérdemlik. Megmutatták, hogy a jó szív, erős akarat és zsidó optimizmussal párosulva, mire képes. Gyönyörű, lélekemelő munkát végeztek, dicsőségére és büszkeségére a Pesti Izr. Nőegyletnek és a magyar zsidóságnak.

Valóban, minden igaz zsidó nőnek, de különösen minden zsidó Nőegylet vezetőségének kötelező olvasmány gyanánt kellene ezt a történeti munkát előírni. Annyit és oly szépet tanulhatnak belőle, amit máshonnan nem meríthetnek. A pesti Nőegylet intézményei: a leányárvaház, a népkonyha, a segélyezési osztály, kezdettől fogva oly áldásos működést fejtettek ki, mely mintaképpül szolgálhat minden egyesületnek. Majd később a Weisz Alice gyermekágyas otthon, még utóbb a háború alatt és után létesített intézményei, mind hatalmas eredményt mutattak fel, olyant, amilyent csak a női szívek kifogyhatatlan jósága és odaadása tud elérni. Mindezt pedig Gerő Katalin, a mindnyájunk által tisztelt „Katalin-mama“ ezer meg ezer árvalánynak édesanyja, oly mesteri kézzel írta meg, amint arra csak ő volt képes.

* A Pesti Izraelita Nőegylet története. (1866—1937.)

Nehai Bischitzné, az első elnöknő

Katalin mama

Nem lehet célunk, hogy részletekbe bocsátkozzunk ennek a műnek ismeretében, tessék elolvasni a munkát, elsősorban a zsidó nőknek, hogy buzduljanak hasonló, Istennek és embereknek tetsző cselekedetek végzésére.

A P. I. N. 70 éves története bizony garmadával nyújtja az utánzásraméltó tetteket. Intézményei állandóan fejlődnek, erősödnek; különösen kedvenc alapítása, a leányárvaház, halad igen szépen, amiben nagy része volt igazgatónőjének, Gerő Katalinnak, a történet írójának.

Amikor a világháború kitört, 1914-ben már arról tanácskoztak a hölgyek, hogyan bővítsék ki az árvaházat 200 növendék befogadására, amíg nem hirtelen meg kellett állniok minden tervezgetéssel, mert a háború szörnyősége minden haladást megakadályozott. A világháború ideje alatt ugyancsak óriási munkát fejtett ki a Nőegylet és igaza van szerzőnek, mikor így jellemzi ezt: „milyen hősiesség küzdelmet vállaltak ezek a gyenge női kezek, ezek a remegő női szívek, a könnyek és a vér ránszakadó áradatában!“

De a P. I. N. vezetői és tagjai elvégezték a nehéz munkát, mely csak izelítője volt annak a keserves küzdelemnek, amit a háború végével, majd az átkos kommunizmus idején kellett kifejteniök. Az 1918. év történetét valószínű drámai erővel írja le sz., megelevenítve a rendkívüli események sorozatát. Mind vészesebb napok következnek és bizony — mint sz. írja — az 1918—19. évi felfordulásnál, mikor oly sokan a legjobbak közül legalulra kerültek, olyan asszony kellett a N. élére, aki nem a szemével, hanem a szívével látja, nem a fülével, de érző lelkével hallja a szerencsétlenek panaszait. Szerencsére talált is ilyen kemenesmihályfai Deutsch Antalné személyében!

A kommunizmus mindenre rátette kezét. Elszocializálta az intézeteket, széthordta a dús készleteket, a gazdag felszerelést, s mire négy hónap uralmának vége lett — a Nőegyletnek nem maradt semmije.

És ime, a szomorú romokból, melyeket oly meghatóan ír le sz., újra feltámasztotta a zsidó nők kitartása, hűsége és áldozatkészsége azokat a segítő eszközöket, melyekkel oly sok sebet tudtak begyógyítani, oly sok szenvedőt tudtak felemelni.

Amidőn még a szerzőnek köszönetet mondunk ezért a maradandó értékű, nagy munkáért, azt kívánjuk neki, hogy még soká élvezze, úgy mint most 85 éves korában, azt a boldogságot és megnyugvást, melyet az ő küzdelmes, de dicső eredményekben oly gazdag élete, saját erejéből szerzett meg, nem csak önmagának, de sok, sok ezer árvának, szegénynek és szenvedőnek, nemkülönben azoknak a jóságos és jótékony nőknek, akikkel szerencséje volt a szent és magasztos ügyek és intézmények szolgálatát végezni.

Nyíregyháza

Dr. Bernstein Béla főrabbi.

HOROVITZ J. FŐRABBI körünkben ünnepli 75-ik születésnapját. Ebből az alkalomból hívei és tisztelői nagy szeretettel veszik körül. Horovitz főrabbi három évtizede él Jeruzsálemben. Azelőtt Magyarországon fejtett ki áldásos

tevékenységet és a magyarság körül szerzett érdemeiért báró Bánffy Dezső miniszterelnök több ízben nyilvánosan elismerését fejezte ki neki. Jeruzsálemben a legrégebb német-hollandi Palesztina-szervezet vezetősége küldte ki mint rabbi-igazgatót és így nagy szerepe volt az iskola-ügy és a jótékonyosság megszervezésében. A háború alatt kifejtett hazafias működése is a magyar kormány részéről ismételt elismerésben részesült. A palesztinai fronton tiszteletbeli tábori lelkészként működött az osztrák-magyar

hadseregben, itt fogadta Hubert Salvator főherceg látogatását és működését a külügyminisztérium is méltányolta. A hollandi „Pekidim Amarkalim” képviselőjében nagyszabású jótékonyági akciókat bonyolított le, amikor Palesztina elől a legtöbb külföldi segélyforrás bezárult. Jeruzsálemben népkonyhákat tartott fenn iskolásgyermek és felnőttek számára, gondoskodott a templomokról és iskoláknak, jesiváknak fenntartásáról. Amikor Jaffát és Tel-Avivot a háború vége felé a török kormány kiürítette, Horovitz főrabbi együttműködött Dizengoff polgármesterrel, aki följegyzéseiben többször említi a főrabbi hathatós segítségét: „Emlékszem a világháborúra, mikor együtt álltunk Horovitz rabbi az evakuáló bizottság élén és karöltve dolgoztunk testvéreinkért népünk és városaink védelmében. Azokban a napokban gyakran jöttem Horovitz rabbihoz, e borzalmak ügyében, melyeket a háború palesztinai testvéreinkre zúdított és a keserű száműzetés dolgaiban, mikor népünk legjobbait száműzték Jeruzsálemből.” Horovitz főrabbi irodalmi működéséből ki kell emelnünk a Szentély kövéről (Even setija), annak történetéről írt tanulmányát, a hermeneutikus szabályokról írt értekezését, jelentését a galileai kolóniákról, Sonnenfeld és Kuck főrabbiakkal együtt tett inspekciós útból, különböző folyóiratokban megjelent cikkeit, előadásait és beszédeit. Mikor Storrs generális, Jeruzsálem volt kormányzója, a múlt hónapban Budapesten járt, előadása után hosszasan fogadta Horovitz főrabbit, akivel héberül beszélgetett el az új Palesztina problémáiról.

RABBI KOZOVSKY: A TOSZEFTA NYELVÉNEK KINCSTÁRA. Dr. med. M. Grottó küldi nekünk Telavivból a következő érdekes és figyelemreméltó ujsákvonatot: „Ha megkérdezzük a méhet, hogy miért gyűjti egész életén át a virágok hímportát és miért varázsolja azt fáradhatatlanul édes mézzé — nem fogunk feleletet kapni tőle. Mert a szorgalmas méh még csak arra az időre sem fogja munkáját abbahagyni, amennyi szüksége lenne, hogy kíváncsi kérdéseinkre megfelelhessen... De jaj a világnak, ha a méh egy napon abbahagyja a munkát és kérdezni kezd, hogy hát miért, minek és kinek is dolgozik ő? Mész nélkül maradna a világ... Kiről szól ez a példa? A tudósról, a fáradhatatlan munkásról, a jeruzsálemi rabbi Kozovszkiról, aki dolgozik és nem kérdezi minek, kinek? Erőit és képességeit

kérdészetlenül a zsidó nép szolgálatába állítja, életét a zsidó tudománynak szenteli és nem kérdezi, hogy ki fogja majd meghálálni az ő munkálkodását, sőt még azt sem kérdezi, hogy ki gondoskodik róla és családjának kenyeréről... Amikor első nagy művét, „A Misnah nyelvének enciklopédiáját” befejezte, akadt támogató, jóbarát, mecénás és a mű hamarosan nyomdába került és nemsokára közkezebe forgott mindenütt, ahol él a zsidó tudomány szelleme. Most pedig új nagy művének első kötetét fejezte be rabbi Kozovszky, „A Toszefta nyelvének kincsházát”, és nincs mód a kiadásra. Ez a mű, melynek befejezéséhez öt nyugodt munkaévre volna szükség, maradandó, örök értéke lesz a zsidó kulturának — de hol a támogatók köre, hol a mecénás, aki az öt munkaévet lehetővé teszi? Nehéz időket élünk, de ez nem mentség a jövő zsidó generációk előtt. Akiktől, ha nem tesszük rabbi Kozovszky ügyét a magunkévá, elrabolunk egy jelentős, egyedülálló művet.” Dr. Grottó pedig hozzáfűzi levelében: „Talán akad a magyar zsidóságban valaki, aki hozzájárul ahhoz, hogy rabbi Kozovszky befejezhesse nagy munkáját...” Akik a nagy mű iránt érdeklődnek, forduljanak a Mult és Jövő szerkesztőségéhez.

KÉT ZSIDÓ SEGÉDRENDŐRRŐL szóljon e krónika. A két fiúról, akik ott álltak fegyvertelenül a posztjukon és megghiúsították a Jewish Agency épülete ellen tervezett merényletet. Elfogták a bombavetőket, kártalanná tették a bombákat és aztán újra odaálltak a helyükre fegyvertelenül. Mikor pedig a kormány nagy pénzjutalmat akart adni nekik, visszautasították és csupán azt kérték, hogy ezentúl fegyvert viselhessenek. Bizonyára egyszerűen, halkán kérték ezt a kegyet, talán egyetlen mondatban. De milyen mélységes szimbólum ez a mondat. És nincs a világnak szónoka, aki remekbe épített beszéddel többet mondana. A két zsidó segédrendőrnek nem kell a pénz, nem kell az az összeg, amelyért ma házat, kis kertet vehetnének maguknak a zsidó földön. Csak úgy akarnak védekezni, ahogy támadják őket. Fegyveresen. Most az egyszer így, pusztán kézzel is sikerült, de mégis, szerényen és önérzetesen, halkán és határozottan fegyvert kérnek. Olvassuk a hírt és melegség önti el a lelkünket; ime Erec Izrael formáló ereje. Az apák talán batyus zsidók voltak Lengyelországban, talán árendások Litvániában, kocsmárosok Oroszországban, de a fiúk segédrendőrök Jeruzsálemben, ott állnak fegyvertelenül a posztjukon és nem kell nekik a pénz, amiért megvédték a Jewish Agency gyönyörű épületét. És szabadjon egyszer nekünk is általánosítani, nemcsak ketten vannak ők, fiatal zsidók, egész légió van a kolóniákon, az autóbuszokon, az utakon. a műhelyekben, az íróasztalok mellett. Ma fegyvert kérnek, mert támadják őket és nem térhetnek ki a harc elől, holnap ásót, kapát, kaszát kérnek, egy karéj földet a nap alatt, ahol dolgozhatnak, építhetnek. A nép lelke szól ebben a két fiúban. Nem pénz, nem szavak, nem diplomácia, nem politikai frázisok kellene. Ma fegyver kell. De holnap, ha megjön a béke ideje, békés szerszámot kovácsolnak a fegyverekből. Oly szerények lettünk az utóbbi időben. Ezért van, hogy így tudunk örülni egy kis jelentéktelen epizódnak... Úgy fájnak a hibák, az eltévelyedések, a hiábavaló alázkodások, a kapkodás, az önzés. Tudjuk, hogy egy nép sem mentes ezektől. De mi a legtöbbet szenvedtünk, nekünk a legtöbb alkalmunk volt a megtisztulásra. És az a két fiú Jeruzsálemben, az a két névtelen segédrendőr megadja nekünk a hitet: nem hiába a szenvedés, már alakul, formálódik, épül az új zsidó típus.

P. E.

EGY 40 ÉVES MAGYAR ZSIDÓ KULTUREGYESÜLET

Dr. Friedmann Dénes főrabbi

Barta Dezső elnök

Néhai dr. Venetianer Lajos főrabbi

Az újpesti dr. Venetianer Lajos Izraelita Közművelődési Egyesület immár 40 esztendeje szolgálja a zsidó kultúra terjesztésének szent ügyét. Talán egy zsidó kultúralakulata sincs az országnak, amely négyévtizedes megszakítás nélküli működésről számolhatna be. A tavalyi jubiláris díszközgyűlés alkalmából dr. Friedmann Dénes főrabbi megírta az egyesület 40 éves történetét, amelyet az egész országban szétküldtek, hogy a négyévtizedes működés gazdag tapasztalatai példaadásul szolgálhassanak más életre hívandó vagy működő egyesületeknek. Negyven éven keresztül rendszeres, állandó zsidó kultúrmunkát folytatni, generációkat nevelni rá kultúránk szeretetére, egy olyan előadó-gárdát felvonultatni, amelynek sorában ott tisztelhetjük Országos Rabbiképzőnk rektorait, tanárait, nagy községek nagy papjait, a zsidóhitű egyetemi tanárokat, a zsidóhitű országgyűlési képviselőket, a zsidó intelligencia és irodalmi élet legkiválóbb képviselőit, nem kevésbé a helybeli zsidó intelligencia legjelesebb szellemi erőit, — nagy és szent munka volt. És ha az egyesület négyévtizedes működéséről megemlékezünk, három férfit kell kiemelni, akiknek az egyesület megalapításában, kifejlesztésében és négy évtized viszontagságai között való fenntartásában megkülönböztetett szerep jutott. Elsősorban az áldott emlékezetű dr. Venetianer Lajost, aki 1896-ban mint alig 30 éves fiatal pap Újpestre kerülve, 1897-ben már megalapította az egyesületet és 1922-ben bekövetkezett haláláig féltő gonddal ápolta. 1921-ben, 25 esztendővel lelképásztori működése alkalmából, az egyesület egy ezüst serleggel ajándékozta meg. Halála után családja a serleget visszajuttatta az Egyesületnek. Azóta évenként, elhalálozásának évfordulóján (kiszlev 6) emléket tartanak, sírlátogatással, péntek esti templomi beszéddel és kidussal az említett serlegről. Az e hétre eső kultúrelőadást az Ő emlékének szentelik. A legutóbbi három évben emlékvacsorákon a serlegbeszédeket dr. Antal Endre városi főügyész, dr. Fornheim Ernő ügyvéd és Reisz Gábor tartották, mindhárman az egyesület társelnökei. Az 1927—37-ig terjedő tíz év jelzi dr. Friedmann Dénes főrabbi működési idejét. Fiatalságának és tehetségének minden energiájával karolta fel az egyesület ügyét. Dr. Fischer Izidor gimnáziumi tanárral karöltve megalakította az egyesület irodalmi szakosztályát, amely a város érettségizett és diplomás fiatalságát gyűjti egybe és rendszeres hetenkénti összejövetelük által kapcsolja be a zsidó kultúrmunkába. A harmadik férfi, akinek nevét ide kell iktatni, Barta Dezső, az egyesület 30 év

óta elnöke. Az az őszinte szeretet és megbecsülés, amely működését mindenki részéről kísérte, az egyesület elnökségének abban az elhatározásában jutott kifejezésre, hogy Barta Dezső arcképét megfesteti és egy kultúrelőadás keretében leleplezi. A kultúresten dr. Antal Endre főügyész vázolta előadásában azt az ideális zsidó szeretettől fűtött áldozatos munkásságot, amelyet Barta Dezső 30 éven keresztül az egyesület fenntartásáért és felvirágoztatásáért folytatott. Az előadás elhangzása után Barta Dezső fogadalmat tett, hogy a jövőben is minden energiáját az egyesület szolgálatába állítja. A kép leleplezése után a hitközség és chevra elnökének, Arányi Adolfnak szíves előzékenysége folytán, aki az egyesület elnökségének tagja, a chevra kadisa dísztermében bankett keretében ünnepezték Barta Dezsőt. A portré, amely azóta a hitközség kistanács-termének a falát díszíti, Kertész István újpesti festőművész alkotása, akinek a Kormányzó egy fényképről alkotott arcképéért személyesen fejezte ki elismerését.

Dr. Wassermann Jenő

Ernest Eniti aradi hegedűművész, aki legutóbbi párisi hangversenye alkalmából igen nagy sikert aratott. A francia sajtó melegen méltatta Hubay tanítványát, akit Jascha Heifetzhez hasonlít. Muzikalitását anyjától, a Budapesten is ismert Sugár Sárítól örökölte és már legfiatalabb korban magára vonta Szigeti József és számos világhírű művész figyelmét

PATAI JÓZSEF: EGY DRÁGA EMBER HALÁLÁRA

„Drágább léssen az ember színaranyánál és embernek fia Ofir kincsénél.” — Valahogy az volt a próféta víziója a napok végéről, amikor apokaliptikusan megsokasodik és megtelik a föld és mégis oly ritka lesz az ember, az igazi, egyszerű, tiszta szívet és tiszta lelket hordozó ember. Ritka leszen, mint Ofir legendás kincse, mely után hiába kutattunk. Egymás ellen és a gyengébb ellen harcra kel szörnyű viaskodásban a mohó ember, az öklös ember, a vérszomjas ember, de hol a drága ember, akiről Dávid király zsoltára szól: „Ki megyen fel az Úr hegyére? ki állhat meg szent helyén? A tisztakezű, átlátszó szívű, aki nem vitte lelkét hamisság felé...” Aki, ha távozik ebből a földi hiúságvásárból, hallja a magasságokban a hangot: „Emeljétek fel, kapuk, fejetekeket és táruljatok ki világ ajtóit...”

Drága és ritka az egyszerű, tiszta igaz ember ezen a földön. Harminchatról szól a zsidó hagyomány. Szerinte ennyien vannak minden korban és ők a világ fenntartói. Az ő érdemükben kegyelmez az Úr haragja ennek a bűnös káoszban kavargó embertömkelegnek. Bialik is közéjük kívánczolt: „Oh, legyen osztályrészem közöttetek, örök szerények, életet rejtekben szövök. testben, gondolatban szemérmesek. Nesztelen, halkán, lábujjhegyen jártok az élet ösvényein, jártok széthintve magatok körül öntudatlan a hitet, a tisztaságot. Ti vagytok hűséges őrizői Isten kép-másának a földön...”

Ilyennek éreztem mindig, valahányszor közelébe kerültem, Löffler Henriket, akit oly megindító szeretettel kísérték most utolsó útjára, amikor hirtelen ő előtte is kitárultak a világ ajtóit... Ki volt, mi volt, milyen hatalmat tartott a kezében, milyen sorsokat mozgatót és milyen sors sodorta őt, — nem látszott lényegesnek, ha őt láttuk. Drága embersége sugárzott arcáról, szeméből, homlokáról és — hangjából, ebből a finoman csengő hangból, amely profán szavában és szent imájában egyaránt úgy csilingelt, mint a hajdani főpap szentélyi palástjának aranycsengetyűje. Nem mint a budapesti orthodox hitközség főtitkárával ismerkedtem meg vele közelebbről, hanem mint tagjával annak a kis áhitatos gyülekezetnek, amely a városmajorutcai orthodox kórház fehér társalgójában végzi szombati és ünnepi istentiszteletét. Kevés zsinagógában szól az ima oly mélyből jövőn mint itt, ahol a környék egészségesei mellett résztvesznek a kórház betegek és szinte minden szombaton elhangzik a Tóra előtt a „birchát hagómél”, a hálamondó ima a szerencsés felgyógyulásért, a csodás felépülésért. A község tiszteletheli küldöttje volt itt Löffler Henrik. Péntekesténként, szombatonként, ünnepenként lejött budai hegyi hajlékából a hívek közé, akik örültek, ha ő ment „az oszlop elé”, aki annyi hűséggel szólaltatta meg minden szombatköszöntés melódiáját. A Nuszáchnak legalaposabb ismerője volt. És a melódia szárnyán oly tisztán szállt a szöveg, hogy mindenki érezte, nála a dalam csak aláfestése az imának, az áhitatnak, nem éneklés, hanem könnyörgés, nem hangvetés, hanem fohászkodás, mélységekből a magasságok felé.

Mily szépen és megindítóan mondotta az Újholdköszöntést, melyet együtt sirt végig vele a kis gyülekezet, betegek és egészségesek, akik egyaránt értik itt a héber ima szövegét „És adj nekünk hosszú életet, oh életet békében, életet megélhetéssel, életet csontjaink felfrissülésével, életet, melyben nincs szegény és megalázás, oh életet Tóra-szeretettel és Isten-félelemmel...”

Szombaton délben még így zengett a hangja a kis kórházi templomban és másnap már ott feküdt a koporsóban abba a fehér taliszba burkolva, amelyben imáit küldte a kék Égek felé. És a hívek többször fölemelték a koporsó

fedelét, hogy innen is, onnan is reáhintsenek a Szentföld porából Löffler Henrik tetemére. Mindenki igyekezett egy kis magával hozott errec-jiszraeli földdel könnyűvé tenni a becézett, drága ember utolsó útját, amely a zsidó tradíció szerint végül az Olajfák hegyéhez és Josafát völgyéhez vezet „a feltámadáshoz... Ő odajut a rejtett cadikkokkal, hitte itt mindenki, ha már életében nem teljesedett ez a szent vágya...”

És e sujtott, szaggatott napokban bizounyal nem ment föl tisztább küldött az Úr trónusához könyörögve — mint egyik gyászbeszédben hangzott —, hogy adjon a Mindenható végre nyugalmat ne csak a halottaknak, de az élőknek is.

A KEREN HAJESZOD KÉT ÚJ PALESZTINA-FILMJE

A Keren Hajeszod két új Palesztina-filmje mindazok számára, akik Erec Izrael iránt érdeklődnek, sokat jelent: Az írás és a szó, mint a propaganda eszköze hajlékony és hajlítható, a felvevölencse viszont megbízható és objektív. Teljes joggal mondhatja Leo Herrmann, a jeruzsálemi Keren Hajeszod kiváló főtitkára, e film „produktiovezetője”: „A valóság képe akar lenni a film, őszinte beszámoló — egy nép újjászületéséről, tetteiről, jövőt teremtő készségéről tanuságot adó tárgyilagos és biztató dokumentum.”

Az objektivitás természetesen nem jelenti azt, hogy a film lemondana az önnaguktól adódó hatásos mozzanatokról, megkapó ellentétekről... Előbb az arab világot mutatja, az álmodó Keletet ragyogó erejével, halgatag tájával, nargileht szívó férfiakat, a müezzint a torony tetején, aztán fokról-fokra a zsidó építés művét, a küzdelmet a mocsárral, a homokkal, a homoksivatag helyén épülő modern várost, Tel-Avivot, a nagy kikötővé fejlődő Haifát, zsidó konzervatív öregeket modern fiatalokkal és magát a munkát, amelyet mind dalolva végeznek. Pedig nehéz, verejtékes és szokatlan testi munkáról van szó, de megkönnyíti terhét, hogy mindenki fajtája a zsidó újjászületés nagy művét szolgálja.

A héber nóta külön szerepet kap a filmben, követjük hódító útját a kvucán keresztül, az Emekről szól, a gyönyörű völgyről, amely békén pihenhet, mert megvédi őrzői. Dalolva ássák a földet, fúrják a sziklát, hogy a legdrágább kincset, a vizet felszínre hozzák. A teremtő munka és az egyszerű élet himnusza ez a film, szemléltető bizonyítéka annak, hogy a zsidóság tud dolgozni arcának verejtékével és izmainak megfeszítésével. A film valóságközvetítő ereje minden szónál meggyőzőbben szól hozzánk. A szép magyar feliratok, amelyek Fazekas Pált dicsérik, még fokozzák a film hangulatát.

Sokan nézték meg ezekben a napokban a két Palesztina-filmet az Omnia-mozgóban és még sokan fogják meg nézni. Lehet, hogy legtöbbször az újszerűség iránti kíváncsiság vezeti. De annyi bizonyos, hogy e nézők legnagyobb része úgy jár majd, mint a Szentföld turistái. Vidám világotjárókként indulnak és ha visszatérnek, úgy érzik, zarándokúton jártak.

P. E.

DR. KARL SCHWARZ: A TELAVIVI MUZEUMÉRT

Dr. Karl Schwarz, a kiváló műtörténész, azelőtt a berlini, most a telavivi múzeum igazgatója, alábbi felhívás közlését kéri a Mult és Jövőtől:

A palesztinai építőmunka kiterjed mezőgazdasági telepítésre, iparra, de egyben a szellemi élet fellendítésére is törekszik. A világ zsidósága azonban általában mélyebb értéket tanusít a fizikai, mint a szellemi építőmunka iránt. Holott *a kettő szorosan összefügg egymással, az ereje túlfeszítésével dolgozó fizikai munkásnak is szüksége van szellemi felgyűlésre, felüdülésre.* És a városi lakosság sem szoritkozhatik szórakozásában csak a mozgósínházakra. Kötelességünk gondoskodni arról, hogy a következő nemzedék ne maradjon szellemi táplálék híján

Művészet, szellemtudomány, az általános műveltség a nép életének feltétlenül nélkülözhetetlen tényezője. Iskolákat épít a jisuv, esti kurzusokat szervez, koncerteket és előadásokat, melyek párjukat ritkítják. Könyvtárakat, színházat, múzeumot, tudományos egyesületeket alapít. *Telaviv, mely 1910-ben összesen 69 házból állt, ma kilencven iskolát tart fenn, városi könyvtárakat, héber színházakat és hat koncerttermet.* De mindez kevés a város hatalmas növekedéséhez képest, amellyel az anyagi erők nem tudnak lépést tartani. A jeruzsálemi Egyetem négyszázezer kötetes könyvtárával az egész világ zsidóságának emeli tekintélyét. A művészet tekintetében azonban még sok hézagot kell betölteni. *A művészet nem luxus, hanem az élet horizontjának szélesítése.*

A telavivi múzeum néhai Dizengoff polgármester nagylelkű alapítása, rendkívül jelentős hivatást teljesít Palesztinában. Az egész világból összegyűlt műkincsek a telavivi múzeumot igen magas színvonalra emelték. Amikor tavaly Dizengoff meghalt, végrendeletében meghagyta „legkedveltebb gyermekének, szeretett múzeumának“ ápolását, hogy „békében nyugodhassak közöttetek ebben a városban, melyet oly végtelenül szerettem.“ Az ő szellemében fejlődött a múzeum tovább, kiegészült a képtára, plasztikai és grafikai gyűjteménye és a múzeum művészi kiállításoknak, előadásoknak és művészeti kurzusoknak központja lett. Legújabbban pedig művészeti könyvtárt is rendezett be, *az elsőt a maga nemében Palesztinában, olvasóteremmel, mappákkal, 3500 kötettel.*

És ebben az ügyben fordulok a Mult és Jövő olvasóihoz.

Szükségünk van könyvanyagra, művészetről, művészekről, segédkönyvekre, lexikonokra, folyóiratokra, stb. Minden zsidó büszke lehet rá, ha nevét a telavivi múzeum pártolásával kapcsolhatja egybe. Ajándékozzák meg múzeumunkat, könyvtárát! Gyakran hevernek könyvek haszontalanul a lakásokban, míg végre kiselejtezésre kerülnek. Itt minden darab érvényesül és gyarapítja könyvtárunk állományát. Könyvbarátokat és könyvgyűjtőket, grafikagyűjtőket és kiadókat kérünk, küldjék el nekünk, amit nélkülözhetnek.

Nem akarunk nagyszabású propagandát üzni, a világ első zsidó városának múzeuma önmagáért beszél. A *Mult és Jövő* pedig, amely annyi nagy szolgálatot tett a zsidó művészetnek, szívesen fogja a küldemények továbbításához a megfelelő útbaigazításokat adni.

Husvétra

jóminőségű
ajándékkal

SZEREZ NAGY ÖRÖMET

Meinl Gyula

KÁVÉBEHOZATALI R.T.

MAGYARORSZÁG LEGNAGYOBB

KÁVÉSZAKÜZLETE.

HORNER MIKLÓS: A PALESZTINAI KÉRDÉS. (Pantheon.) Ez a kis könyvecske talán az első magyar nyelven megjelent írás, mely teljes tárgyilagossággal foglalkozik Palesztina problémáival. Meglátszik a könyvön, hogy kívülálló írta, akinek nem szívügye Palesztina, de aki nem is ellensége a zsidó országépítésnek és így igen jó szolgálatot tett a szerző a tájékozatlan, de a világesemények hatása alatt Palesztina iránt érdeklődni kezdő zsidó olvasóközönségnek is, meg a nemzsidó érdeklődőknek is. Horner Miklós könyve, kis terjedelme ellenére is, éri uti az összes fontosabb gazdasági, politikai és szociális kérdéseket. Ki kell emelni azt is — és ez a szerző komoly felkészültségét mutatja, — hogy ellentétben az utóbbi években megjelent palesztinai „riportregényekkel“, ez a könyv megbízható tárgyi adatokat közöl — sőt még a héber nevek írása is hibátlan.

EPPLER SÁNDOR ELŐADÁSA. A Pesti Hitközség és az Országos Patronázs Egyesület szociális tanfolyamának előadássorozatában a Goldmark-teremben Eppler Sándor főtítkár a külföldi zsidó szociális munkát ismertette kétórás előadásában. Tizenhét ország zsidóságának szociális intézményeit sorakoztatta fel érdekes adatokkal. Egyben megvilágította a szociális munkának legfőbb problémáit.

Boros és Kohn cégtulajdonos **Boros József**

siremlék nagyraktára Budapest, VII. ker., Károly-köruti új üzletházban

és **Dob-utca 2**

(Károly-körut saroknál)

**OLCSÓ
ÁRAK!**

Modern fedőlapos, virágvázás siremlékek

TOLLHEGYRŐL

LŐW IMMÁNUEL ADÁRI EMLÉKBESZÉDE

mindig nevezetessége az esztendő memor-irodalmának. Idei emlékbeszéde, mely „Tizenkét forrás” címet visel, valóságos történeti kútforrás lesz valamikor. Csak úgy találmra ragadjuk ki belőle az elmúlt év halottainak felsorolásából alábbi két adatot, amely most különösen nyert jelentőségében:

„Bécsben volt neves jogtanár Kőszegről származó nemes családnak sarja, koromlai Schey József báró. Grácban és Bécsben ismételten volt dékán. Egyízben szavazattöbbséggel a bécsi egyetem rektorának megválasztották. Előzetesen az ellenzék azt kívánta, hogy a választás előtt vallására való tekintettel lépjen vissza. Ezt férfiasan megtagadta, de a nagytöbbségű választás után a felajánlott méltóságot nem fogadta el. A nemzetközi bíróság előtt ismételve képviselte az osztrák kormányt. A bécsi Pro Palesztinának is tagja volt.

Emánuel Löwy később a bécsi egyetem nyilvános rendes tanára. Bécsi születésű volt. A görög szobrászat legnagyobb ismerője, mértékadó művek szerzője. 26 évig tanított Róma egyetemén. Az olaszok elpártolása idején kínáltak neki olasz állampolgárságot, de ő hű maradt hazájához és lemondott állásáról. Így került vissza a bécsi katedrára, amelyen mint magántanár kezdette volt pályáját. Iránytszabó tekintély volt a klasszikus művészet terén. Könyvei sokfelé terjedtek el fordításokban.

Mikor e sorokat olvassuk, nem tudunk szabadulni a gondolattól, hogy még „euthanáziá”-ról, szép halálról lehet beszélni ezeknél a bécsi zsidó tudósoknál, akiknek ily szépen befejezett életéről az idei „veadari emlékbeszédben” lehetett már megemlékezni...

AVIGDOR HAMMEIRI JUBILEUMI ESTJÉN,

melyet a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége és a Magyar Cionista Szövetség együtt rendezett, képviseltette magát a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság, a Magyar Pen Club, stb. A Petőfi Társaság nevében Szatmáry István és Feleki Sándor jelent meg, mintegy szimbolizálva a tényt, hogy irodalomban, művészetben kiegyenlítődnek fajok, felekezetek közötti ellentétek. Feleki Sándor üdvözlő beszédében pedig hivatkozott arra is, hogy Avigdor Hammeirinek a Magyar Tudományos Akadémia ismételten elismerését fejezte ki a magyar irodalomnak tett hazafias szolgálataiért. Ime ez a hivatott vélemény arról az igazságról, hogy azért mert valaki cionista, nem szűnt meg magyar értéknek lenni; elentétben egy nem hivatott túlbuzgó izr. véleménnyel, mely áprilisi tréfának illő márciusi beszédben ennek ellenkezőjét látta jónak állítani.

A MUNKÁCSON MEGJELENŐ

„Jiddische Zeitung”-ban ilyen hirdetés olvasható: „Ha a zsidó állam árajánlatot kér százezer talliszra, — ne pályázzon senki rá, úgysis hiábavaló, mert bizonyos, hogy a mi talliszgyárunk nyeri meg a pályázatot” — s itt következik a csehszlovákiai talliszgyár aláírása.

ZSIDÓ HUMOR

A BELZI PÉLDÁJA

A belzi Rabbi Solemhez jött egy falusi zsidó, hogy megáldja. — Tartod-e a szombatot? — kérdezte a rabbi. — És elmagyarázta neki a szombat szentségét.

— Magamra vállalom — felelte a falusi, hogy ezentul megtartom a szombatot, egész éven át, kivéve aratáskor, mikor a mezei munka egy napi halasztást sem tűr.

— Mesélek neked egy történetet, — mondotta erre Rabbi Solem: Egy lengyel gróf lakomáján a környék nemesi dicsekedni kezdtek házi zsidáikkal, a gróf valamenynyin túl akart tenni és kijelentette, hogy az ő házi zsidaja olyan hű hozzá, hogy kérésére ki is térne. Mindjárt el is hívatta a házizsidót és megszólította: „Moske, hűséges vagy te hozzám?”

— Tűzbe-vízbe megyek érted — felelte a zsidó.

— Nos hát, az a kívánságom, hogy kitérj.

A házi zsidó megremegett, elsápadt, gondolkodott, gondolt nagy családjára, végül azt felelte, hogy igen. A gróf erre megkereszteltette, de minthogy ezt csak a fogadás kedvéért tette, nemsokára elhívatta Mosket: „Most már visszatérhetsz régi hitedre!”

— Gróf úr, — felelte Moske — megyek, megtanácskozom a feleségemmel.

Mikor hazatért és elmoudta a feleségének, hogy a gróf megengedi a visszatérést, az asszony sóhajtozva felelt:

— Mit csináljunk most? Éppen pészach ünnep előtt állunk, rengeteg kiadás vár, macesz, pészachi edény, bor, stb. Menj és kérd meg a grófot, hogy csak pészach után engedje meg nekünk a visszatérést...

RAGÁLYOS-E A TEHETSÉG?

Bialikkal történt, hogy találkozott egy íróval, akit egyszer erősen megbírált. Bialik kezét nyujtott neki, de az nem akarta elfogadni.

— Csodálatos — szölt Bialik — talán azt hiszed, hogy a tehetség ragályos betegség?

FURCSA PERESKEDÉS

R. Jehudához jött egy télen apa és fia furcsa perrel. Mindketten földhözragadt szegények és csak egy télkabátjuk van. Az apa azt vitatta, hogy a fia munkába megy, tehát őt illeti a kabát. Viszont a fiú azt vitatta, hogy az apja öreg, akinek jobban kell óvakodnia a hidegtől, tehát őt illeti a télkabát. „Jertek holnap, majd addig utánanézek a döntésnek” — felelt R. Jehuda. Másnap, mikor újra megjelentek a peres felek előtte, átnyujtott nekik egy télkabátot, amelyet közben szerzett és így szólt: „Mindkettőtöknek igazatok van...”

EGY LAP ÉS SZÁZ NAP

A briski Rabbi Jehosua mondotta R. Semuel Szalantnak: „Én képes vagyok 100 lap talmudot tanulni egy nap alatt.” Mire Szalant így felelt:

— Száz lap talmudot „tanulni” egy nap alatt nem valami csodás dolog. Én képes vagyok egy lap talmudot száz napig tanulni! Ez sokkal nagyobb dolog!

A Budapesti Aut. Orth. Izr. Hitközség felügyelete alatt termelt

husvétii orthodox kóser palacktej és tejtermékek

kaphatók és megrendelhetők összes fiókjainál és az orthodox izr. fűszerkereskedőknél

Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Részvénytársaság

VII., Rottenbiller-utca 31

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

PRO PALESZTINA SZÖVETSÉG KÖZGYŰLÉSE nagy érdeklődés mellett ünnepélyes keretek között folyt le. Dr. Patai József elnöki megnyitójában kiemelte, hogy a zsidóság számára ma oly súlyos időkben a Palesztina-gondolat csak nyert jelentőségében. Épp azért nem tartja szükségesnek a problémát és apológiát, bizonyos körökkel szemben, melyek ebben az időben is gáncsokodnak a Palesztina építés kérdéseiben, ahelyett hogy kötelességüket teljesítenék a segítségben. Majd üdvözölte az egész ország legnagyobb hitközségeiből megjelent csoportokat és az illusztris vendégeket. Az elmúlt év halottairól megemlékezve felkérte dr. Lőw Lipótot Biedl Samuról szóló emlékbeszédének megtartására. A közönség feszült figyelme közepette elevenítette meg Lőw Lipót plasztikus, remekbe készült emlékbeszédében Szeged nagy elnökének alakját.

Utána dr. Vázsonyi János országgy. képviselő szólalt fel a közönség lelkes tapsaitól kísérve. Beszéde hitvallomás volt amellet az igazság mellett, hogy a magyar hazafiság és a Palesztináért való lelkesedés semmiféle elentétetet nem jelenthet, idézte atyjának, néhai Vázsonyi Vilmosnak szavait: *Nem lehet tagadni az egyetemes zsidóság közösségét, mert ha kiszakítjuk magunkat ebből a közösségből, akkor az emberisességből szakítjuk ki magunkat. Mindenki ismeri magyarságomat, hazafiasságomat, emellett mindig leszögeztem zsidó voltomat is. És így, amikor most Palesztinában a Biblia gyönyörű eszményét látom megvalósulni, mikor az ősi nyelv megújulását, a héber kultúra új életre fakadását és a régi zsidó élet új folytatását látom, ez érzékenyen megrezgetteti lelkem húrjait.*

Az apámtól örökölt tradíciót folytatom tehát — fejezte be Vázsonyi János —, amikor a magyar zsidók Pro Palesztina Szövetségének munkájában részt veszek.

Zúgó taps követte Vázsonyi szavait. Utána dr. Róth Emil győri főrabbi „Erez Izrael ajándéka“ címen kifejtette, mit adott és ad a Szentföld a mai zsidóságnak az egész szét-szórtságban. (Az értékes előadást a mai számunkban közöljük). Dr. Kahan Niszon érdekes képet festett a mai Palesztina politikai és gazdasági helyzetéről. Lendületos, magával ragadó fejtegetéseit nagy tetszéssel hallgatták.

Néhai dr. Biedl Samu szegedi hitk. és községkerületi elnök a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének alelnöke

Szegő Bélának, a Keren Hajeszod magyarországi elnökének jelentését távollétében dr. Izsák Ede főorvos alelnök ismertette. Márer Arnold elnök a K. K. L. munkájáról számolt be. Gádor Pál igazgató főtítkári jelentése után prof. Heller Bernát a jeruzsálemi könyvtárról tett jelentést. Prof. Donáth Gyula az egyetemi bizottság működéséről számolt be. Munk Lajos mérnök a számvizsgálóbizottság jelentését olvasta fel, majd megválasztották az új tisztikart. Elnök dr. Patai József, társelnök Szegő Béla vezérigazgató, ügyvezető elnök Márer Arnold. Tb. elnökség: Prof. Dr. Donáth Gyula egyetemi tanár, dr. Kiss Arnold vezető főrabbi, Kammer Vilmos kormányfőtanácsos, dr. Lőw Immanuel, felsőházi tag, szegedi főrabbi, dr. Makai Ernő vezérigazgató, Prof. dr. Török Lajos egyetemi tanár, dr. Vázsonyi János országgyűlési képviselő. Ügyész dr. Kahan Niszon, főtítkár Gádor Pál igazgató.

Keleti és l-a magyar

perzsa szőnyegek,

antik butorok, csillárok,
ajándékoknak alkalmas dísz tárgyak
l e g o l c s ó b b a n

ANTIKART R.T.-nál

IV., Pilvax-köz, Városház-utca 14. Telefon 18-44-11

Siremlékek

n a g y v á l a s z t é k b a n

EICHBAUM MÓR

kőfaragómester raktáraiban

V., Rudolf-tér 3 (Margithidnál)

„Ez a sanyarúság kenyere...” ...הא לחמה עניה...

ÍGY KEZDJÜK **PESZACH** SZENT ESTÉJÉN
A VISSZAEMLÉKEZÉST A SZOMORÚ IDŐKRE...!

MENNYIRE FELVIDUL AZONBAN A
FELNÖTTEK ÉS GYERMEKEK KEDÉLYE,
MIDŐN AZ ÜNNEPI VACSORÁHOZ
ÉRVE, ELFOGYASZTJÁK A JÓ HÚSVÉTI
ÉTELEKET ÉS SÜTEMÉNYEKET, AMELYEK
MIND A KÖNNYEN EMÉSZTHETŐ

KOSER SEL-PESZACH

MESTERSÉGES ÉTELZSÍRRAL KÉSZÜLNEK

Ceres

Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres Ceres

DR. HEVESI SIMON ÜNNEPLÉSE. Ámbár dr. Hevesi Simon vezető főrabbi mindenféle ünneplést elhárított 70-ik születésnapja alkalmából, mégis hívei és tisztelői nem engedték nyomtalanul elmúlni ezt a fordulót. És amikor szombaton dr. Hevesi a Thóra elé járult, testületileg jelentek meg előtte a hitközség, a chevra, a kerületi templomok, felekezeti intézmények vezetői, hogy szívük szeretetének adjanak kifejezést. Dr. Hevesi vezető főrabbi imaszékét, szószékét és rabbi szobáját virággal és habérral díszítették. Vészi József felsőházi tag, a hitközség elnökhelyettese díszes üdvözlő iratot adott át arról, hogy a hitközség 20.000 pengős bibliai tanulmányi ösztöndíjalapot létesít dr. Hevesi Simon nevére, az évi 1000 pengős kamat a vallástanulmányok terén legjobb eredményt felmutató diákok között kerül kiosztásra.

Dr. Hevesi meghatottan mondott köszönetet a nemes gesztusért. Aznap szombati hitszónoklatában pedig ünnepélyes szavakkal hívta fel a hívőket, erősítsék hitüket s óvják meg a gondviselés kegyelme iránt való bizalmukat a mai nehéz idők megpróbáltatásai között.

FÜRST ALADÁR DR KITÜNTETÉSE. A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a kormányzó úr őfőméltósága dr Fürst Aladárnak, a pesti izraelita hitközség gimnáziuma nyugalmazott rendes tanárának a *gimnáziumi igazgatói* címet adományozta.

HEGYI FÜLÖP ÉS NEJE, FRANK MALVIN (Subotica) március hóban ünnepelték aranylakodalmukat, amely alkalomból értékes tórárt ajándékoztak a templomnak. A tóra avatásánál dr Josif Gersohn főrabbi méltatta a jubiláns adományozók nemes cselekedetét.

A VAC DÍSZTORNÁJA a Városi Színház zsúfolt nézőtere előtt folyt le. Kerecsényi Elek tartotta a megnyitóbeszédet, amely igen mély benyomást keltett. A VAC különböző sportteljesítményeit a közönség lelkesedéssel nézte végig.

SZÜLŐK FIGYELMÉBE! Gyengeszervezetű gyermekét küldje Mátrafüredre, a kitűnő subalpini levegő és az elismert Klein orth. kóser kosztja elsőrendű hízókúra. Orvosi felügyelet. Felvétel 6 éves kortól kíséret nélkül. Folyóvízes fürdőszobás villa a Pestisoron gyermekek részére. Felvilágosítás és prospektus: Klein Penzió, Mátrafüred.

**ÁGYNEMŰ
ASZTALNEMŰ
VÁSZONÁRU**
D Ű S V Á L A S Z T É K

SZÉKELY JENŐ
IV. PETŐFI SÁNDOR-UTCA 9. SZ.

LONDON NW3

REGENTS PARK SCHOOLS

Telephon: Hampstead 6428
5 MANESFIELD GARDENS NW3 (fiúk részére)
110, FINCHLEY ROAD (leányok részére)
Előkészítő fiu- és leányiskola. Előkészítő nyilvános iskolák részére. Otthon a különböző iskolákat látogató gyermekek részére.

Felvilágosítást ad
a Mult és Jövő
szerkesztősége
Tel.: 119-955

Sportok. Héber oktatás. Szigoruan kóser.
Ujabb sikerek. Prospektust kívánságra küld
Mrs. A. Schindler.

A RIMASZOMBATI FŐRABBI JUBILEUMA

A rimaszombati hitközség lélekemelő külsőségek között ünnepelte meg köztiszteletben álló főrabbiának: *Singer Rezsőnek* huszonötéves rimaszombati lelkipásztori jubileumát. A jubiláns főrabbi 1888-ban Rimaszombatban született, itt végezte középiskolai tanulmányait, majd a pozsonyi nyilvános rabbiiskolába került. A rabbioklevél megszerzése után rövid ideig Nagyszentmiklóson és Dévaványán működött, majd 1913-ban, amikor édesatyja, az országos hírű *Singer S. Leó* rimaszombati kerületi főrabbi,

több középiskolai hittankönyv kiváló szerzője meghalt, szülővárosának hitközsége és községkerülete egyhangú lelkesedéssel édesatyja örökébe hívta meg.

Az ünnepi istentisztelet, amelyen Rimaszombat lakossága felekezetre való különbség nélkül vett részt, a jubiláns fia: *Singer S. Leó*, a rozsnyói hitközség 24 éves kiváló főrabbija végezte. Azután a hitközség jubileumi díszközgyűlést tartott *Szalvendy Gyula* hitközségi elnök vezetése alatt. *Dr. Weinberger Rezső* ügyvéd bibliai idézetekkel tartott, szép ünnepi beszédben méltatta a jubiláns kiváló egyéniségét. *Baráth Károly* evangélikus lelkész arra hivatkozott, hogy az egymás tőzsomszédságában levő zsidó és evangélikus templomok úgy épültek, hogy mindkét egyház hívei egy és ugyanazon köveken haladnak, amikor istentiszteletre járnak. Ebben a tényben visszatükröződik a két felekezet tagjainak testvéri szíve és az a körülmény, hogy

Valódi ezüst szédertálak,

tórafelszerelések, beszumimtartók,
eszrogdobozok, serlegek
dús választékban kaphatók

HEIDEN LEÓ ékszerésznél

Saját üzem. Szombaton zárva. Gyári árak
Budapest, Király-utca 21 * Telefon 1-381-10

Töltse nálunk széderestjeit

Meghitt ünnepélyes hangulat

HOFFMANN orth. כשר étterem

Récai-u. 4. Telefon: 123-843

Boraim termelői árban

pecsenye	P —.80
14 % rizling	P 1.—
14.5 % édes rajnai rizling	P 1.20
csemege fehér és vörös	P 1.40
tokaji	P 1.20 tól
szilvorum	P 4.—

Ebédet hához is szállítok

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragóeszközök ártárára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Szombat és ünnepnap zárva Tel. 1-349-88
RENDKÍVÜLI OLCSÓ ÁRAKI

Adriatica Tengerhajózási Rt.

hetenkénti járatai

Triesztből és Genovából
**Egyiptomba,
Palesztinába,
Rhodosba, Görög-
és Törökországba,**
hetenként kétszeri járatok
**Ragusába és a Dal-
mát tengerpartra.**

Felvilágosítás és prospektus kapható:

Adriatica Tengerhajózási Rt.

Budapest, VII., Thököly-út 2, IV., Váci
ucca 4. és az összes utazási irodákban.

a két egyház fainak lelkében ott ragyog a közös Isten iránti egyforma szeretet és az általános emberi, testvéri érzés letörhetetlen szentsége. *Varga Imre* református lelkész költői szépségű szavakkal üdvözölte a jubiláns főrabbit. *Dr. Löcherer Géza* ügyvéd, a róm. kath. egyháztanács elnöke a katolikusok testvéri köszöntését tolmácsolta, *dr. Koldovsky Ferenc* járásfőnökhelyettes, *dr. Eszenyi Gyula* polgármester, *Hegedüs Ernőné*, *Lefkovits Sándor*, *Holéczy Miklós* tanár, *Klein Hermann*, *dr. Szántó Ernő* hitközségi elnökök, végül *dr. Weinberger Tibor* ügyvéd köszöntötte a főrabbit, akit az ország minden részéről táviratokkal, üdvözlő sorokkal és ajándékokkal halmoztak el.

Balla-Brunner Sándor.

MÁTRAFÜREDEN a közismert orth. kóser *Klein Penzió* május 1-én megnyílik, folyóvízes szobák, olcsó előszobai árak. Felvilágosítást és prospektust küld: *Klein Penzió*, Mátrafüred.

Sel Peszach cukor

az orthodox hechs-re reflektáló hithű hazai zsidóság részére

ez évben is

Központi Irodánk irányítása mellett készült. Ezt a felragasztott,

1938. évi dátummal

ellátott vignetták tanúsítják.

A cukor gyártása ez évben is a

SELYPI CUKORGYÁR R. T.-nél

(Budapest, V., Zrinyi uca 14) történt, Silberstein Dávid váci főrabbi vallási főfelügyelete alatt.

Központi Bizottságunk Rabbicollegiumának vallási döntése szerint: az orthodox hívők csak olyan kereskedőknél szerezhetik be a *Sel Peszach-cukor* szükségletüket, akik üzletükben kizárólag ezen központi felügyelet alatt készült cukrot árusítanak, nehogy az esetleges elcsesrelésből vagy összekeveredésből vallási tilalomszegések keletkezessenek.

Budapest, 1938. évi március havában.

A magyarországi autonóm orth. izraelita hitfelekezet

Központi Irodája

(Budapest, VI., Eötvös uca 19).

HALÁLOZÁS

Dr. *Niedermann Mór*, a nagybecskereki izr. hitközség főrabbiája hosszabb betegség után f. hó 8-án Nagybecskereken elhalálozott. A megboldogult hívei nagy szeretettel vették körül, nagy tisztelői voltak kedves és hőles egyéniségének és egész községe mélyen fájlalja az ért pótolhatatlan veszteséget. Híveinek valóságos atyja, barátja, tanácsadója volt, nagy gondot fordított az ifjúság nevelésére és mély, őszinte vallásossága mindenütt nagy megbecsülésre talált. 1890-ben Nagysurányban születet, gimnáziumi tanulmányai után a Budapesti Rabbiképző intézetben nyerte el a rabbiképesítést 1917-ben, amikor a pesti izr. hitközség polgári fiúiskolájában foglalta el rendes vallásstanári állását rendszeresített minőségében. Majd 1918-ban Nagybecskereken vállalta el meghívás alapján a főrabbi tisztségét, amelyet utolsó órájáig betöltött. Főmunkája: A vulgáta viszonyai az Agadához és Targumhoz. A sajnós oly korán elhunyt főrabbi özvegyet és három még zsenge korban lévő gyermekeket hagyott hátra. Az elhunytban *Niedermann*

Művészi
kivitelű

siremlékek

Löwy-nél Budán

II., Fő-utca 79. Telefon: 1-515-81
Fióküzlet és telep III., Bécsi-ut

A régi zsidó temetővel szemben.
A trolleybusz indulási állomásától 2 percnire

Ahron, a pesti izr. hitközség rombachuecai templomának gondnoka testvéröccsét gyászolja.

Halász Dezső, az aradi Färber Ludovic Rt. beltagja 46 éves korában elhunyt. Általános részvét kísérte az egész Bánátban ismert kiváló embert.

Özv. *Friedmann Gusztávné* áldásos életének 78-ik évében elhunyt. Nagy részvéttel kísérték utolsó útjára.

Dr. *Schwarz György* timisoarai orvos hirtelen elhunyt. A temesvári zsidó társadalom egyik legrokonszenvesebb alakja volt, aki minden zsidó ügy iránt meleg érdeklődést tanúsított. Halálát feleségén kívül nővére, dr. Nobel Sándorné és kiterjedt rokonsága gyászolja.

HÁZASSÁG

Engel Miksa, *Engel Sámuel* fia (Simleul Silvaniei) és *Goldberger Klári* (Jibou) március 27-én házasságot kötöttek.

Goldmann Emil (Oradea) és *Klein Hilda* jegyesek.

Szücs Vera, *Szücs István* fakereskedő leánya és *Sternheim Miklós* Nadlacon házasságot kötöttek.

Goldberger Klári (Jibou) és *Engel Miksa* (Simleu) március hóban házasságot kötöttek.

VIDA DEZSŐ ÜNNEPLÉSE. Meleg ünneplésben részesítette a mohácsi zsidóság február 20-án érdemes elnökét, *Vida Dezsőt* abból az alkalomból, hogy 20 éve vezeti buzgalommal és ügyszeretettel a hitközséget. *Károly Manó* hitközségi alelnök nyitotta meg a díszközgyűlést és méltatta az elnök 20 évi működését. Utána dr. *Schwarz Béla* jogügyi tanácsadó bejelentette: a hitközség *Vida Dezső* nevére, a nagyrabecsülés és hála jeléül az „Alt Gyula Szeretetház”-ban 1000 pengős alapítványt létesít. Dr. *Fischer Ernő* az iskolaszék nevében üdvözölte az elnököt. *Rosenthal Rezső* a Szentegylet nevében üdvözölte a jubiláló elnököt. *Ehrenfeld Antalné*, a Nőegylet alelnöknője, mondott köszönetet a Nőegylet minden irányú munkájának hathatós támogatásáért. Az ifjú generáció nevében *Káldor Jenő*, ifjúsági elnök, az ifjúság önzetlen, sokoldalú és tetterős harcosát köszöntötte az elnökben. Dr. *Flesch Ármin* főrabbi klasszikus szépségű, bibliai idézetekkel teli beszédben üdvözölte *Vida Dezsőt*, aki erős kézzel, de meleg szívvel irányítja a hitközséget. Utána *Vida Dezső* szólalt fel. Percekig zúgott a taps felé, amikor meghatótt szavakkal mondott hálás köszönetet a meleg üdvözlésekért. Pár szóval megemlékezett a 20 év történetéről és azokról a nagyjainkról, akiknek köszönhetjük a 77 előtti emancipációs törvényt. Az őszinte hála és szeretet bensőséges megnyilatkozása volt ez a lélekemelő improvizált díszközgyűlés.

A sírok ápolása

úgy a régi Kerepesi-úti, mint az új központi izraelita temetőben **április hó közepén veszi kezdetét.** Befizetések a **Pesti Chevra Kadisa** székházában, VII., Erzsébet-körút 26. szám alatt **m á r m o s t** eszközölhetők, esetleg ugyanoda postán is beküldhetők.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Vadász-u. 11.

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára